

YENİ BİLGİ VE BELGELER IŞIĞINDA ATATÜRK'E SUİKAST GİRİŞİMİ (1935-1936)

Ufuk ERDEM*

Öz

1935 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'e yönelik olarak düzenlenmek istenen suikast girişimi İngiltere'nin haber vermesiyle ortaya çıkarılmıştı. İngiltere'nin konu hakkındaki hassasiyeti suikast girişiminin kendi manda topraklarında bulunan bir grup tarafından gerçekleştirileceği endişesiydi. Böylesi bir suikastın gerçekleşmesi Türk-İngiliz ilişkileri açısından telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilirdi. Yapılan tahkikatlar neticesinde Çerkez Ethem liderliğindeki bir grubun Urfa Milletvekili Ali Saip Ursavaş ile işbirliği yaptığı sonucuna ulaşılmış ve mahkeme süreci başlamıştır. Eski Halife Abdülmecid Efendi'nin de suikast girişimini finanse ettiğine dair haberler çıkmıştır. Mahkeme ve daha sonraki temyiz aşamasında elle tutulur herhangi bir delile ulaşılamadığı için tüm sanıklar beraat etmiştir.

Bu çalışmada 1935 yılında Atatürk yapılmak istenen suikast girişiminin ortaya çıkması, suikast girişimi bağlamında Türk-İngiliz ilişkileri, suikasta karşı gösterilen tepkiler, tahkikat aşaması ve suikast mahkemesi konuları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Çerkez Ethem, Ali Saip Ursavaş, Suikast, İngiltere.

THE ASSASSINATION ATTEMPT TO ATATURK IN THE LIGHT OF NEW INFORMATION AND DOCUMENTS (1935-1936)

Abstract

The assassination attempt in 1935 to Ataturk the founder of Turkish Republic was detected by the notification of England. The sensitivity of England on the issue was due to the doubt about assassination attempt's being realized by a group in its mandated land. Realization of such an assassination could bear outcomes which would be impossible to recover in terms of Turkish-English relations. As a result of investigation, the cooperation between a group under the leadership of Cerkez Ethem with Ali Saip Ursavas who was the deputy of Urfa, was determined and judicial process began. The news related to ex-caliph Abdulmecid's financing the assassination attempt leaked out. All defendants were acquitted since any concrete evidence were reached in neither judicial nor supreme court stages.

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
(ufukerdem@ardahan.edu.tr).

In this study, the issues concerning the assassination attempt in 1935 to Atatürk, the relations between Turks and English in this context, reactions against the assassination attempt, investigation process and assassination court are to be handled.

Keywords: Atatürk, Çerkez Ethem, Ali Saip Ursavas, Assassination, England.

Giriş

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ülke genelinde başlayan işgallere karşı olarak iki tip örgütlenme modeli ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki mücadeleyi siyasî safhada yürütmeye çalışan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, ikincisi ise silahlı mücadele eden Kuva-yı Milliye birlikleriydi. Ancak işgallere karşı ortaya çıkan örgütlenme modelleri birlikten uzak ve dağınık bir halde bölgesel kurtuluşu hedeflemekteydiler. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlayan Milli Mücadele safhasında ise işin rengi değişmiş ve topyekûn bir kurtuluş amaçlanmıştır. Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra bütün Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri tek çatı altında toplanırken, Kuva-yı Milliye birlikleri yerine de düzenli bir ordu kurulma sürecine geçmişti. Kuva-yı Milliye içerisindeki grupların en önemlisi olan Kuva-yı Seyyare Komutanı Çerkez Ethem ise düzenli ordu kurulmasına muhalefet etmiştir. Başlangıçta uzlaşmacı bir tutum izleyen Ankara Hükümeti sonraları düzenli ordu birliklerine katılmayan kuvvetleri tasfiye yoluna gitmiştir. Bu süreçte Çerkez Ethem ülkeyi terk etmiş ve önemli bir Atatürk karşıtı olmuştur. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonraki dönemde Atatürk karşıtlığı Çerkez Ethem ve çevresi ile sınırlı kalmamış, bir takım eski İttihatçılar ve yüzelliliklerden¹ bazıları da yeniden iktidara elde edebilmek için önlerindeki en büyük engel olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görmeye başlamışlardır. Bu anlamda Mustafa Kemal Paşa'nın varlığına karşı çeşitli suikast girişimleri olmuştur.

Suikastlar çoğunlukla; siyasî, sosyal, dinî, ekonomik, psikolojik, kişisel ve terör nedenli olup, dünya tarihinde bir takım çıkarlar elde etmek için başvuru illegal girişimlerin başında gelmektedir. Türkiye'de de böylesi bir illegal iktidar değişikliğini düşüncesiyle Atatürk'e karşı düzenlemek istenen girişimlerin en meşhuru İzmir Suikastı'dır. Her ne kadar İzmir Suikastı konusunda Çerkez Ethem'in bir dâhili söz konusu olmasa da 1935'ten önceki farklı bir girişimde Ethem'in isminin geçtiği görülmektedir.² Nitekim Milli Mücadele döneminde

1 Yüzellilikler: Kurtuluş Savaşı sonrası düşman devletler ve İstanbul Hükümeti ile işbirliği yaptıkları için sınır dışı edilen ve ülkeye girişleri yasaklanan kişiler. 16 Temmuz 1938'de çıkarılan Af Kanunu ile bu kişilerin Türkiye'ye girmesi önündeki engeller kaldırıldı. Af Kanunu için bkz. *Resmî Gazete*, 16 Temmuz 1938, Sayı (S.): 3961; Nurşen Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55/1, 2000, ss. 79-138.

2 Mustafa Kemal Paşa'nın yanında emir eri olan Ali Çavuş, Çerkez Ethem'in bir fedaisinin Paşa'ya karşı yapacağı suikastı kendisinin önlediğini ifade etmektedir (Zeynep Lüle, *Mustafa Kemal'in "Can Yoldaşı"ı Ali Çavuş*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 145).

Çerkez Ethem'in yanında yer alan ve yüzellikler listesinde *Çerkez Ethem ve Yandaşları* başlığı altında 61. sırada bulunan Hacı Sami, 1927'de Mustafa Kemal'e suikast girişiminde bulunmuştu.³ Bu olayda Çerkez Ethem rolünün ne olduğu ise bilin(e)memekle beraber Çerkez Ethem ve yandaşlarının Mustafa Kemal'i şahsî düşman olarak algıladıkları ve bu nedenle bir takım illegal arayışlara yöneldikleri anlaşılmaktadır.

1. Suikastçıların Başlı Olarak Suçlanan Çerkez Ethem

Çerkez Ethem 1886 doğumlu olup, Kafkasya'nın Adıgey bölgesinden göç ederek Bandırma'ya yerleşmiş bulunan Pşav ailesinden Ali Bey'in beş oğlundan en küçüğüdür. Kardeşlerinden biri Balkan diğeri Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düşmüştür. Büyük kardeşlerin subay olması dolayısıyla Ethem de askerlik mesleğine yönelmiştir. Babası onun asker olmasını istememesine karşın, Ethem Rüştiyeyi bitirdikten sonra gizlice İstanbul'a gidip, Küçük Zabitan Mektebine kayıt olmuş ve daha sonra astsubay rütbesi ile ordu saflarına katılmıştır. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda tecrübe kazanmıştır.⁴

Çerkez Ethem İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgalinden sonra Kuva-yı Seyyare Kumandanı olarak Yunan birliklerine karşı gerilla saldırılarıyla ünlendi.⁵ Düzenli orduya katılmaya taraftar olmadığı için -sorunun barışçı yollardan çözümü noktasında yapılan görüşme ve tartışmaların ardından- üzerine birlik sevk edildi. Birlikleri dağıtılan Ethem, Yunan işgali altındaki İzmir'e geçti.⁶ Kurtuluş savaşından sonra imzalanan Lozan Antlaşmasıyla yüzellikler listesinde yer aldı. Bu süreçten sonra Çerkez Ethem'in Türkiye aleyhinde faaliyetlerine devam ettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.⁷ Yüzellikler affedildikten sonra da

3 1927 yılında Atatürk'e düzenlenmek istenen suikast konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Kandemir, *Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast*, Ekincigil Basımevi, İstanbul 1955, ss. 49-100; Şaduman Halıcı, "Atatürk'e Suikast Girişimi: Hacı Sami ve Çetesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt (C.): XIII, S.27, 2013-Güz, ss. 105-121; Ali Kuzu, *Atatürk'e Yapılan 41 Suikast*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2008, ss. 204-208.

4 Çerkez Ethem, *Anılarım*, C. I, Berfin Yayınları, İstanbul 1998, ss. 7-8; Muhittin Ünal, *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü*, Takav Matbaası, Ankara 2000, ss. 197-199; Hüseyin Aykol, *Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü*, Belge Yayınları, İstanbul 2001, ss. 9-10.

5 Nuran Kılavuz, "Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, C. 21, S. 1, s. 274.

6 Çerkez Ethem'in Yunan tarafına geçmesiyle ilgili pek çok değerlendirme bulunmaktadır. Birkaç örnek için bkz. Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul 1955; Ahmet Efe, *Çerkez Ethem*, Bengi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2009, ss. 307-320; Çerkez Ethem, *a.g.e.*, ss. 149-175; Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Altın Kitaplar, 15. Basım, İstanbul 2007, ss. 129-134. Kılavuz, *a.g.m.*, ss. 274-275

7 Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinden faydalanılarak yapılan bir çalışmada Çerkez Ethem'in Şeyh Sait isyanı sonrasında Kürtleri tahrik etmek için Bağdat'ta temaslarda bulunduğunu, Musul'a giderek silah teminini üstlenip durdurulan isyanın yeniden başlatılması için çalıştığı belirtilmektedir. Türk istihbarat kaynaklarına göre Çerkez Ethem, Kürtler ve Ermeniler ile temas halindeydi. İlgili çalışma için bkz. Sedat Bingöl, "Çerkez Ethem'e Dair Yeni Bazı Belgeler ve Değerlendirmeler", *Toplumsal Tarih*, S. 40, Nisan 1997, ss. 35-39. Konuyla ilgili olarak Emniyet Genel Müdürlüğüne yaptığım 7635 sayılı başvuruya

Çerkez Ethem Türkiye'ye dönmedi ve 21 Eylül 1948'de Amman'da öldü.⁸

2. Suikast Girişiminin Ortaya Çıkması ve Atatürk'ün Olayı Değerlendirmesi

1935 tarihli suikast girişimi sırasında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevini yürüten Hasan Rıza Soyak⁹ olayı şöyle nakletmektedir: “İngiliz Büyükelçisi (hatırladığıma göre Sir Persi Loren) 1935 senesi Temmuz ayı içinde İstanbul'da bulunan o zamanki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya¹⁰ imzası altında bir not vererek 'Ürdün'de Atatürk'e bir suikast tertibi yapıldığını ve suikastçıların Türkiye'ye hareket ettiklerini' bildirmişti; bunun üzerine hükümet pek sıkı tedbirler almış, güney hududumuz üzerindeki valilere uyanık bulunmaları için emirler verilmişti.”¹¹ Ancak olay tarih olarak ve süreç olarak Hasan Rıza Soyak'ın anlattıklarından biraz farklı gelişmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Samuel Hoare, İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir Percy Loraine'ye 14 Ağustos 1935'te “acil” ibaresi taşıyan şöyle bir telgraf göndermiştir: “Güvenirliğini henüz teyit edemediğim bir kaynağa göre Türk ve Kürtlerden oluşan bir terörist grup Türkiye Cumhurbaşkanı'nın hayatına kastetmek niyetiyle 30 Temmuz'da Beyrut'tan gemi ile hareket etmişler. Eğer bir sakıncası yoksa bu bilginin Türk Hükümetine iletilmesi gerektiğini düşünüyorum. İngiliz Hükümetinin bu açıklamayı yaparken hiçbir sorumluluk almadan sadece bir görev olarak Türk Hükümetini bilgilendirmesi gerektiği kanaatindeyim.”¹²

cevap olarak 1962 yılı öncesine ait bilgi ve belgeleri içeren tüm dosyaların Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne devredildiği bildirilmiştir. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi katalog taramalarında bahse konu olan belgeleri bulmak mümkün olmamıştır.

- 8 Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Dosyası 2*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977, ss. 346-347.
- 9 Hasan Rıza Soyak: 1890'da Üsküp'te doğdu. Rüştüye'yi bitirdikten sonra İstanbul vilayet kalemünde devlet hizmetine başladı. 1914'te İstanbul Merkez Komutanlığına bağlı Sıkıyönetim Komutanlığı katipliği görevine getirildi. 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) kâtip olarak girdi. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 1927'de özel kalem müdürü, 1932'de genel sekreter vekili, 1934'te genel sekreter oldu. Genel sekreterliği sırasında V. Dönem Burdur Milletvekiliği görevini de yürüttü. 1970'te İstanbul'da öldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Arşivi*, Hasan Rıza Soyak'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 435; *TBMM Albümü 1920-1950*, I. Cilt, TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 248.
- 10 Şükrü Kaya: 1882'de İstanköy'de doğdu. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi), İstanbul Hukuk ve Fransa'da yüksek öğrenimini tamamladı. Osmanlı Devleti'nde hâkimlik, mülkiye müfettişliği ve Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi Müdürlüğü gibi görevleri yürüttü. 1923 yılında Menteşe Milletvekiliği'ne seçilen Şükrü Kaya 1924-1925 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve 1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanlığı görevini yürüttü. 1938 yılından sonra milletvekili seçilememiş ve 1959 yılında İstanbul'da ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Arşivi*, Şükrü Kaya'nın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 300; http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa (Erişim: 28.09.2015); Mustafa Solak, *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013; Yakup Kaya, *Bir Devlet ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi (b.d.t.), Kayseri 2012.
- 11 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 362.
- 12 The National Archives (TNA), Foreign Office (FO), 371/19041, E.4965, Dışişleri

Bu telgrafı aldığı sırada İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisi Loraine hemen harekete geçip Türk Hükümeti kabinesinden birilerini bulma arayışına yöneldi. Ağustos ayı içerisinde Meclis tatil olduğundan yetkili birini bulmanın zor olduğunu ifade eden Loraine, tesadüfen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın İstanbul'da bulunduğunu öğrenmiş ve onunla temasa geçmiştir. Loraine kendisine gelen acil kodlu telgraf hakkında Şükrü Kaya'ya bilgi vermiş ve Kaya da Loraine'ye teşekkürlerini iletmıştır. Benzer bir istihbaratın Türkiye elinde olup olmadığını soran Büyükelçiye, İçişleri Bakanı aynı mahiyette bir bilginin Suriye'deki Türk Konsolosluğu tarafından Temmuz ayında hükümete iletilmiş olduğunu söylemiştir.¹³

İngiliz Büyükelçi Loraine'nin istihbarat paylaşımı sonrasında Türk yetkililer gerek Loraine ve gerekse İngiltere Hükümeti ile yakın temas kurmuşlardır. Bu bağlamda Büyükelçi ile görüşen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras¹⁴ İngiltere'nin istihbarî paylaşımı konusunda mutlu olduğunu ve koruma tedbirlerinin artırıldığı ifade etmiştir. Aras, ayrıca konu hakkında kendisine iletebilecek faklı nitelikteki gizli bilgiler için de minnettar kalacağını sözlerine eklemiştir.¹⁵

Suikast girişimine dair bir başka gelişme de Ağustos 1935'te Maraş valiliğinden, İçişleri Bakanlığına gönderilen şifreli bir telgrafta bildirilmişti. Telgrafa göre Andirin ilçesinin Kümbedir köyünde Üzeyir adında biri, köy muhtarı vasıtasıyla jandarmaya, Suriye'den gizlice gelmiş olup, durumunu tetkike muhtaç gördüğü bir adamı teslim etmişti.¹⁶

Atatürk, suikast girişimi ihbarını 1935 Ağustos ayı içerisinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan öğrendi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Atatürk ile konu hakkında özel bir görüşme yapmıştı. Aynı gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok ve Kılıç Ali'nin de hazır bulunduğu akşam yemeğinde Atatürk, Şükrü Kaya'dan olayı yeniden anlatmasını istedi. Şükrü Bey de İngiliz Büyükelçisi Loraine ile aralarında geçen diyaloga dair detayları yeniden aktardı. Tevfik Rüştü ve Kılıç Ali, Çerkez Ethem'in hırsı dolayısıyla her

Bakanlığından Sir P. Loraine'ye, 14 Temmuz 1935; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. 8, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 205.

13 TNA, FO, 371/19041, E.5073, Sir P. Loraine'den Dışişleri Bakanlığına, 15 Temmuz 1935; Şimşir, *a.g.e.*, ss. 205-206.

14 Tevfik Rüştü Aras: 1883'te Çanakkale'de doğdu. İstanbul Numune-i Terakki ve Beyrut Tıbbiye Mektebini bitirdi. Çeşitli bölgelerde başhekimlik ve sıhhiye müfettişliği yaptı. 1920-1938 yılları arasında 5 dönem milletvekilliği ve 1925-1938 yılları arası Dışişleri Bakanlığı görevlerini yürüttü. Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Arşivi*, Tevfik Rüştü Aras'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 333; *TBMM Albümü 1920-1950*, I. Cilt, TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara 2010, ss. 51, 103, 155, 207, 265; Melih Tınal, *Bir Siyasî Kişilik Portresi Olarak Dr. Tevfik Rüştü Aras*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, b.d.t., İzmir 2001.

15 Bahse konu görüşmede Loraine, Türk Dışişleri Bakanlığı kaynaklarının da suikast iddiaları konusunda İngiltere ile örtüşen bilgilere sahip olduğunu belirtmektedir. TNA, FO, 371/19041, E.5113, Sir P. Loraine'den Dışişleri Bakanlığına 23 Ağustos 1935.

16 Soyak, *a.g.e.*, s.362.

türlü girişimde bulunabileceği ve Atatürk'ün Çerkez Ethem'i çok defa affettiği üzerinde durdular. Bütün konuşma ve değerlendirmelerden sonra Atatürk Şükrü Kaya'ya şunları söyledi:

– Sakın böyle bir ihbar vardır diye, olağanüstü tedbirler almayın! Halka, yolculara güçlükler çıkarmayın. Bütün tedbirler, vatandaşa duyurulmayacak çizgide tutulmalı... Vehme düştünüz mü, Ethem'den farkınız kalmaz!¹⁷

Atatürk kendisine yönelik muhtemel suikast girişimleri konusunda alınacak tedbirlerin her zaman ölçülü olmasını istemiş, halka rahatsızlık verecek her türlü önlemi yasaklamıştır.¹⁸

3. Suikast Girişiminin Merkezleri: İngiltere'nin Filistin ve Ürdün Mandaterliği

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmaya yönelik olarak 16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Suriye'nin kıyı bölgesi, Adana ve Mersin, Fransa'ya, Basra ve Bağdat vilayetleri ile Hayfa ve Akkâ limanları İngiltere'ye bırakılıyordu. İskenderun serbest liman ve Filistin uluslararası bölge oluyordu. Arabistan toprakları, Akkâ-Kerkük çizgisiyle ikiye bölünerek kuzey kısmı Fransız, güney kısmı İngiliz nüfuzuna bırakılıyordu. Böylelikle İngiltere'nin etki alanı Filistin'den Mezopotamya'ya kadar geniş bir bölgeyi kapsıyordu. Ancak savaş sonunda Fransa'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda (18 Ocak 1919) İtilaf Devletleri toprakların paylaşımı konusunda mücadeleye giriştiler.¹⁹ Nihayetinde San Remo Konferansı'nda²⁰ Suriye ve Lübnan'da Fransız; Filistin,

17 İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Sofrası*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975, ss. 205-208; Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Dosyası 1*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977, ss. 11-14. İsmet Bozdağ suikast girişimine dair Atatürk ile yapılan konuşmayı Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras ve Ali Kılıç Beylerden ayrı ayrı dinlediğini ifade etmekteyken, Kılıç Ali anılarında böyle bir olaydan bahsetmemektedir. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen Hulûsi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

18 Atatürk kendisini korumaya yönelik tedbirler konusunda hep aynı ortak tavrı sergilemiş ve alınacak önlemlerin halkı rahatsız etmemesi üzerinde itina ile durmuştur. Nitekim 1925 yılında Temenyeri'ndeki Cumhuriyet Köşkü'nde kaldığı sırada yol boyunca alınan güvenlik önlemlerini köşke yerleşir yerleşmez kaldırtmış ve güvenlikten sorumlu olan personele "hiç unutmayın, alınacak koruma tedbirleri halkı hiçbir surette ürkütmeyecek ve rencide etmeyecek şekilde olmalıdır" emrini vermişti. Benzer bir hadise Atatürk'ün son yıllarında yazı geçirmek ve denize girmek için gittiği Florya'da da yaşanmıştı. Böylesi bir suikast ihbarına karşın alınması düşünülen tedbirlere Atatürk "plajın serbest durumunu değiştirecek şekilde tedbirler alınmasına izin veremem, esasen buna lüzum dahi görmüyorum. Sakın öyle bir şey yapmayınız" demiştir. Soyak, *a.g.e.*, ss. 69-71.

19 Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 205-206; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Alkım Yayınevi, Ankara 2009, s. 165.

20 San Remo Konferansı: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 18-26 Nisan 1920'de, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Osmanlı Devleti ile yapılacak Sevr Antlaşması'nın şartlarını görüşmek için İtalya'nın San Remo kentinde toplanan milletlerarası konferanstır. Ayrıntılı

Ürdün ve Irak'ta ise İngiliz manda idarelerinin kurulması kararlaştırıldı. Fransa; 1936 yılında Suriye ve Lübnan'dan çekilmeyi kabul ederken, İngiltere; 1930'da Irak'a, 1939 yılında Londra'da toplanan Yuvarlak Masa Konferansı ile Filistin'e (on yıl içinde bağımsızlık sözü verildi ve 1948'de İsrail Devleti kuruldu) ve 1948'de Ürdün'e bağımsızlıklarını verdi.²¹

4. Suikast Girişimine İlişkin Olarak Türkiye'nin İngiltere'den İşbirliği Talebi

İngiltere'nin Atatürk'e karşı bir suikast girişimini Türk Hükümetine haber vermesiyle taraflar arasında yoğun bir diplomasi süreci başlamıştı. Özellikle Türkiye, İngiltere'nin konuya olan duyarlılığına teşekkür etmekle beraber, yakın işbirliği ve önleyici tedbirler alınması konusunda ortak hareket etmeyi teklif ediyordu. Nitekim 14 Ekim'de Türkiye'nin İngiltere Büyükelçisi Fethi Okyar Türk Hükümetinin taleplerine ilişkin olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığına resmî bir başvuruda bulundu. Bu başvuru şöyleydi:

"Türkiye Büyükelçisi, Büyük Britanya Hariciye Nazırı hazretlerine derin saygılarını sunar ve hükümetinden aldığı talimat üzerine aşağıda yazılı hususları arz ile şeref kazanır:

Büyük Britanya Büyükelçisi, 15 Ağustos 1935 tarihinde İstanbul'da, Türkiye Dâhiliye Bakanına tevdi ettiği bir muhtıra ile Kürt, Çerkez ve Ermenilerden mürekkep bir teşkilâta mensup bir takım şerirlerin (kötü, fesat) Türkiye Reisi Cumhuriyete suikast yapmak üzere Türkiye'ye müteveccihen hareket ettikleri istihbar edildiğini dostane ihbar etmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti meseleyi lâıyık olduğu ehemmiyetle takibe koyulmuştur ve elde ettiği bazı mühim izler üzerinde yürüyerek bazı şerirleri yakalamıştır.

Teşkilâtımızın istihbaratına ve yakalananların ifadelerine göre suikast teşkilâtını idare edenlerden Çerkes Reşit, Kardeşi Ethem Umman'da ve kardeşi Tevfik Hayfa'da bulunmaktadır. Bunların kurdukları gizli cemiyetin sureti daimede faaliyette bulunduğu da ayrıca tespit edilmiştir.

Büyük Britanya Hükümeti, isimleri ve hüviyetleri listede bildirilen şahısların ikametgâhlarında taharriyat (araştırma) yapılmasını emir ettiği takdirde ele çok ehemmiyetli vesikalar geçeceği gibi bu şeni suikast teşebbüsü gereği gibi meydana çıkmış olacağından dost Büyük Britanya Hükümeti böyle bir hareketi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin çok feci ve iğrenç telakki ettiği bir cinayet teşebbüsünün önüne geçilmesine yardım etmiş olacaktır.

Liste: Elbasanlı Çerkes Hamdi, Aziz, Yakup, Ateş Mehmet, Ethem, Reşit,

bilgi için bkz. Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, ss. 446-586.

21 Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2008, ss. 660-663, 664-667; Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 250-257.

Abdülkadir Kemali, Kemali'nin kardeşi Mahmut Nedim, Haydar Hoca, Çerkes Kazım, Çerkes Mahmut, Hoca Esat, Çerkes Lamsazcı, Çerkes Ali oğlu Tahir Umman'dadır. Çerkes Ethem'in kardeşi Tevfik ile Türk Edip Hayfa'dadır."²²

Bununla birlikte Fethi Bey'in resmî talebi öncesinde İngiltere'nin İstanbul konsolosluğu Atatürk'e yönelik suikast girişimi konusunda Türkiye ile yapılacak olan işbirliğine vurgu yapmaktaydı. Konsolosluk, İngiltere'nin manda toprakları olan Filistin ve Ürdün üzerinden Türkiye'ye yönelik yapılacak başarılı bir saldırının felakete yol açacağını ve Türk-İngiliz ilişkileri üzerinde onarılmaz sonuçlara neden olacağı üzerinde durmaktaydı. Bu nedenle Sömürge Ofisinin sıkıştırılması ve eldeki delilleri paylaşması özel bir önem taşımaktaydı. Ayrıca Elçilik, Marsilya'da Kral Alexandr'ın suikast sonucu öldürülmesiyle²³ Milletler Cemiyetinde gündeme gelen görüşmeler ve terörizm²⁴ konusundaki evrakların da incelenmesinin yararlı olacağı görüşündeydi.²⁵

5. Suikast Girişiminin Duyulması ve Olayla Bağlantısı Olduğu İddia Edilen Bir Milletvekili: Ali Saip Ursavaş

Suikast haberi Türkiye gündemine 18 Ekim 1935'te bomba gibi düştü.²⁶ 18 Ekim 1935 tarihli *Times* gazetesi olayı şöyle duyurdu: "Türkiye Cumhurbaşkanı Kamal²⁷ Atatürk'ün hayatına karşı bir komplo girişimi olduğu altı Çerkez'in

22 TNA, FO, 371/19041, No: 778/100 İngiltere Büyükelçisi Fethi Okyar'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığına 14 Birinci Teşrin/Ekim 1935; Şimşir, *a.g.e.*, s. 208.

23 1934 Ekim ayının ilk günlerinde Yugoslavya Kralı Alexander deniz yolu ile Paris'e resmi bir ziyarette bulunmak için Marsilya'da karaya ayakbastı. Sürgünde bulunan Hırvat ayrılıkçıların lideri Pavolic'in ajanı tarafından yanında Fransız Dışişleri Bakanı M. Barthau olduğu halde caddeden araba ile geçerken öldürüldü. Ahmet Özgiray, "Türkiye-Yugoslavya İlişkileri 1920-1938", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV/1999, s. 18.

24 Yugoslavya Kralı Alexandr'ın suikast sonucu öldürülmesine tepki olarak Milletler Cemiyeti, aldığı bir kararla terör faaliyetlerinin bastırılmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının açık olmadığı yönünde bir tespitte bulunmuştur. Ardından Belçika temsilcisi Wiart'ın başkanlığında bir komite oluşturulmuş ve komitenin çalışmaları sonucu hazırlanan taslak, hükümetler arası konferansa sunulmuştur. Konferans 16 Kasım 1937'de "Terörizmin Önlenmesi ve Bastırılması Uluslararası Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Ancak bu sözleşme, suça ilişkin tanımların açık olmaması, bazı devletlerin hukuk sistemlerindeki problemler nedeniyle yeterli onay sayısını ulaşamamıştır. Bu sözleşme yürürlüğe girmese de ceza hukukunda birlik sağlanması, devletlerarası işbirliği ve dayanışmaya belirli bir ölçüde katkı sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. League Of Nations, *Convention For The Prevention and Punishment Of Terrorism*, b.y.y, b.t.y.; Murat Saraçlı, "Uluslararası Hukukta Terörizm", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1-2, 2007, ss. 1049-1078.

25 TNA, FO, 371/19041, E.6158, Türk Elçiliğinden (A.K. Helm'den) Dışişleri Bakanlığına, 14 Eylül 1935.

26 "Büyük Şefimiz Atatürk'e Suikast Yapacaklardı", *Son Posta*, 18 Birinci Teşrin/Ekim 1935; "Türklerin Gözbebeği Atatürk'e Suikastı Ali Saib İdare Edecekmış", *Haber*, 18 İlkteşrin/Ekim 1935, "Suikast İçin Cenup Hududundan Giren Çete Ankara'ya Getirildi", *Akşam*, 18 Teşrinievvel/Ekim 1935; "Alçaklar Atatürk'e Gene Kasdetmek İstediler", *Ulus*, 19 İlkteşrin/Ekim 1935; "Mel'un Suikasdıcılar Adaletin Pençesinde", *Cumhuriyet* 19 Birinciteşrin/Ekim 1935.

27 Atatürk'ün 1935 yılı başlarından itibaren Kemal yerine Kamâl ismini kullandığı

tutuklanması ile açığa çıktı. Bu komplocuların itirafta bulunduğu ve üzerlerinde bir takım belgeler ele geçirildiği iddia ediliyor. Hükümet suikast iddiasıyla ilişkisi bulunduğu söylenen Bursa Milletvekili (doğrusu Urfa olacak) Ali Saib'in dokunulmazlığının kaldırılması konusunu Meclis'e taşıdı.²⁸ Atatürk'e suikast girişimi İngiliz basını dışında Almanya'da da Türk gazetelerinden alıntı yapılarak ve herhangi bir yorum yapılmadan haber edilmişti.²⁹

Suikast ile bağlantılı olarak tutuklanan Çarşambalı Yahya ifadesinde Urfa Saylavı (Milletvekili) Ali Saip Ursavaş'ın³⁰ ismini vermiştir. Birkaç defa ifadesini değiştiren Yahya, Çerkes Ethem'in kendisine ve arkadaşlarına şöyle talimat verdiğini ifade etmektedir: "Atatürk'e suikast yapmak için Türkiye'ye gideceksiniz; Türkiye'de bu işi idare edenler, Urfa Mebusu Ali Saip Bey ile Maraş'ta çiftlik sahibi İdris ve Çokak Bucağı Müdürü Şemsettin'dir; onlarla temas edeceksiniz. Ali Saip'in vereceği talimat üzerine hareket edeceksiniz, size o yol gösterecektir, suikast için icap eden talim ve terbiye de onun çiftliğinde yapılacaktır. Ali Saip öyle bir yamadır ki, insanı ipten alır veya ipe götürür." Bu ifadeden sonra Urfa Milletvekili Ali Saip suikast meselesi ile anılır olmuştur. Nitekim konu Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine de taşınmıştı. Başvekâlet tarafından Ali Saip'in dokunulmazlığının kaldırılması için Meclise tezkere verildi. Bu tezkereyi incelemekle görevlendirilen Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit (Karma) Encümen Ali Saip'in dokunulmazlığını kaldırmaya yönelik şu mazbatayı Meclis oylamasına sundu:³¹

görülmektedir. Bu çalışmada alıntı yapılan gazete haberlerinin tamamında da Atatürk'ün ismi Kamâl Atatürk olarak yazılmış, dış dünyada da böyle haber yapılmıştır. Nitekim bu konu hakkında Cumhuriyet gazetesi şunları ifade etmektedir: "Bugünkü tebliğde Önder Atatürk'ün öz adının Kamâl olarak yazılmış olduğunu gördük... İstihbaratımıza nazaran, Atatürk'ün taşıdığı Kamâl adı bir Arapça kelime olmadığı gibi, Arapça Kemal kelimesinin delâlet ettiği manada da değildir. Atatürk'ün öz adı, Türkçe 'ordu ve kale' manasına olan[gelen] 'Kamâl' dir. Son -â- üstündeki tahfif işareti -l- i yumuşattığı için telâffuz hemen hemen Arapça 'Kemal' telâffuzuna yaklaşır. Benzeyiş bundan ibarettir." *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ö. Alkan, "En çok Bildiğimizden Kuşkulanmak -2: Mustafa'dan Kamâl'a Atatürk'ün İsimleri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 204, Aralık 2010, ss. 23-31. Bu çalışmada ise Kamâl yerine alışla geldiği gibi Kemal kullanımı tercih edilmiştir.

28 *Times*, 18 October/Ekim 1935.

29 Sezen Kılıç, Nazi Basını *Völkischer Beobachter*'de Atatürk (1935-1939), *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* (online), C. 5, No. 1, 2013, s. 472.

30 Ali Saip Ursavaş: 1887 Kerkük doğumludur. Harbiye'yi bitirerek askerlik hayatına başlamıştır. Urfa'da Kuva-yı Milliye Komutanlığı yaparak bölgede zafer kazanılmasında etkili olmuştur. Kozan ve Urfa milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur. Urfa Milletvekilliğini sürdürdüğü sırada 27 Eylül 1939'da ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Arşivi*, Ali Saip Ursavaş'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 419; Ali Saip [Ursavaş], *Kilikya ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*, b.y.y., Ankara 1340; *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1939; Ahmet İlyas, "Milli Mücadele'de Önemli Bir Şahsiyet: Ali Saip Ursavaş", *Turkish Studies* (Online), Vol. 10/9, Summer 2015, ss. 235-246. Makalenin özgün başlığında yer alması gereken "şahsiyet" kelimesi yerine yanlışlıkla "şahsiyet" yazılmıştır.

31 Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit (Karma) Encümen Karar No.18, Esas No. 3/152, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre (Dev.) 5, C. 5, 46. Birleşim, 18/10/1935, sayfa numarası bulunmayan mazbata 250 sayılı yazı adıyla zaptın sonunda yer almıştır.

“Yüksek Başkanlığa

Reisicumhur Atatürk’e suikast yapmak için aralarında gizlice ittifak ederek silahlı cemiyet teşkil etmekten maznun Yahya ve arkadaşları hakkında yapılan tahkikat sırasında, Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş’ın da bu gizli ittifakta eli bulunduğu ve suikast için Türkiye’ye gelen adamları sevk ve idare etmeyi taahhüt ettiği anlaşılmakta olduğundan hakkında kanunî takibat yapabilmek için teşriî masuniyetinin refi Başvekâletin 17/10/1935 tarihli ve 2744 numaralı tezkiresiyle talep edilmesi üzerine bu babdaki evrak Muhtelit Encümene tevdi kılınmakla Dâhilî Nizamname’nin 178. maddesi hükmüne tevfikan bu evrak tetkik edilmek üzere İhzarî Encümene verildi.

İhzarî Encümenin tetkikatı ve Ali Saip Savaş’ın istimar (dinlenmesi) neticesi olarak tanzim eylediği mazbatada; ifadeleri alınmış olanların söylediklerinin hûlasasına göre Suriye’de Cumhurreisi Atatürk’e bir suikast yapılması kararlaştırılmış ve Yahya ile dört arkadaşı tabanca ve bomba ile silahlandırılarak bu işi yapmaya memur edilmiş ve Halep’ten bir otomobil ile hududa yakın bir yere gönderilmiş ve Kilis’ten Türkiye hudutlarına gizlice geçmiş oldukları ve yapılması tasarlanmış olan suikastın ne suretle yapılacağını Ali Saip Ursavaş’ın idare edeceği yazılmıştır. Şu hale nazaran Ali Saip Ursavaş’a atf ve isnat edilen suçun mahiyeti Türk Ceza Kanunu’nun bu babdaki hükümlerine göre Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 12. maddesine muvafık görülmüş olduğundan Dâhilî Nizamname’nin 180. Maddesine tevfikan teşriî masuniyetin refine encümenimizce de karar verildi.”

Mazbatanın okunmasından sonra söz alıp uzun bir konuşma yapan Ali Saip Ursavaş, böylesi bir suikast girişimi konusuna isminin müfteriler tarafından karıştırıldığını, olaylarla ilgisi olmadığını ve sahip olduğu her şeye Atatürk sayesinde ulaştığını söyledi. 17 sene önce bir yüzbaşıyken şimdi bir milletvekili olduğunu, hatta kendi soyadını bile Atatürk’ün verdiği ifade etti.³²

Ali Saip’in bu konuşmasından sonra mazbata Meclis oylamasına sunulmuştur. Yapılan oylamada Ali Saip’in dokunulmazlığının kaldırılması kabul edilmiştir.³³ Ali Saip’in kendisi de dokunulmazlığının kaldırılması yönünde oy kullanmıştır.³⁴

Ali Saip’in dokunulmazlığının kaldırılması suikast olayını haber eden

32 Ali Saip’e Ursavaş soyadı Milli Mücadele döneminde Urfa bölgesindeki yararlılıkları dolayısıyla Atatürk tarafından verilmişti.

33 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dev. 5, C. 5, 46. Birleşim, 18/10/1935, ss. 97-99; *Kurun*, 19 Birinci Teşrin/Ekim 1935.

34 Ali Saip, dokunulmazlığı kaldırılmadan önce *Haber* gazetesi muhabirine verdiği özel bir röportajda bu işle alakası olmadığını Meclis dokunulmazlığın kaldırılmaması yönünde karar verirse buna itiraz edip aksini isteyeceğini ve ısrar edeceğini söylemiştir. Kendisine yöneltilen Çerkez Yahya’yı tanıyıp tanımadığı sorusuna ise; bu adam Ceyhan kazası dâhilinde Karamezar köyünde bundan dört yıl önce sığır çobanlığı yaparmış. Kendisi hakkında bundan başka bir şey bilmiyorum, şeklinde cevap vermiştir (*Haber*, 18 İlkteşrin/Ekim 1935).

tüm gazetelerde de yer almıştır.³⁵ Dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra Ali Saip hakkındaki karar Başbakanlığa bildirilmiş, Başbakanlıkta durumu adliyeye tebliğ etmiştir. Ali Saip akşam saatlerinde adliyeye müracaat ederek dokunulmazlığının kaldırıldığını ve tahkikat neyi icap ediyorsa yapılmasını istemiştir ve nihayetinde kendisi tutuklanmıştır.

Ali Saip'in Meclisteki konuşmasının bir kısmı Muğla Milletvekili ve Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi tarafından ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuştu. Özellikle de Ali Saip'in "İsmet İnönü'den bir şey rica ediyorum. Ben adliye tahkikatını kâfi görmüyorum, kendisi bizzat bununla meşgul olsun. Ben onun iyiliğini gördüm, onun için çok rica ediyorum, bu işi de iyice tahkik etsinler... İsmet İnönü hakkımı helâl etmem, bunu bizzat tahkik etsinler, çünkü bu işte yalnız adliye tahkikatı kâfi gelmez" yönündeki sözleri. Yunus Nadi Urfa Milletvekili Ali Saip'in başbakandan bir ricada bulunmasının son derece normal olduğunu ancak, milletvekilinin Türk hukukuna güvenmemesi eleştirmektedir. Ayrıca Nadi, Ali Saip'in hukuktan yana bir endişesi varsa niye o güne kadar Meclis'te bu konuyu dile getirmediğini de eleştirmektedir.³⁶

Davanın savcısı Baha Arıkan ise *Kurun* gazetesine şu açıklamalarda bulunmuştu: "Suriye'de Çerkez Ethem tahrikiyle Atatürk'e suikast yapmak için gizli bir ittifak vücuda getirilmiş ve suikastçılar bundan bir buçuk ay evvel hududu geçerek Andirin kazasına gelmişler ve Kumbedir köyünde yakalamışlardır. Polis tahkikata devam etmiş 20-25 gün evvel memuriyetimiz tarafından işe vaziyet edilerek sulh hâkimine maznunların sorguları yaptırılmış, hazırlık tahkikatına memuriyetimiz tarafından devam edilmiştir. Üç dört gün evvel hadise hakkında ilk tahkikat açılmasına lüzum hissedilerek hukuku âmme davası ikame edilmiş, evrak ikinci istintak idaresine verilmiştir. Evrakın tetkikinden hazırlık tahkikatının verdiği neticeye göre Urfa sayısalı Ali Saip'in de işe dahil olduğu görülerek masuniyetinin refi için bakanlık nezdinde teşebbüsata girilmiş, bakanlıktan gelen dünkü tarih tezkere ile mumaileyhin masuniyetin ref edildiği bildirilmiştir. İhzenen celp edilen Ali Saip sorguya çekildikten sonra tevkif olunmuştur. Hadise ilk tahkikat safhasındadır. Bu da gizli olduğundan hadise hakkında daha fazla malumat veremeyeceğim."³⁶

Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler İngiliz elçilik temsilcileri tarafından da yakından takip ediliyordu. Özellikle Ali Saip'in suikast işiyle anılması şaşkınlık yaratmakla beraber, dokunulmazlığının kaldırılması, Mecliste yapmış olduğu konuşma ve Yunus Nadi'nin eleştirileri ayrıntılı bir şekilde İngiltere'ye rapor edilmişti.³⁷

35 Birkaç örnek için bkz. *Haber*, 18 İkteşrin/Ekim 1935 (ikinci baskı); *Ulus*, 19 İkteşrin/Ekim 1935; *Cumhuriyet*, 19 Birinciteşrin/Ekim 1935; *Kurun*, 19 Birinciteşrin/Ekim 1935; *Son Posta*, 19 Birinciteşrin/Ekim 1935; *Halkın Sesi*, 19 Birinciteşrin/Ekim 1935; *Yeni Asır*, 19 Teşrinievvel 1935.

36 *Kurun*, 20 Birinciteşrin/Ekim 1935.

37 TNA, FO, 371/19041, E.6466, James Morgan (Ankara Maslahatgüzarı)'dan Dışişleri Bakanı Samuel Hoare'ye, 25 Ekim 1935; Şimşir, *a.g.e.*, ss. 209-211.

6. Suikast Planı ve Bağlantılar

Atatürk'e düzenlenmek istenen suikastın planı tahkikat aşamasında daha net bir şekilde ortaya çıkarılmıştı. Bu tahkikat kayıtlarına göre ilk yakalananlardan olan Çarşambalı Yahya Suriye hududuna yakın bölgelerde rençperlik ve çobanlık yaparak geçinen bir şahıstı. Bir sene önce nişanlanmış ve bir müddet sonra da para kazanmak için Suriye'ye gitmiştir. Suriye'de bir dernek kurmuş olan yüzelliliklerden Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit ile tanışmıştı. Çerkez Ethem ve Reşit, Yahya'yı ikna ederek, Atatürk'e suikast düzenlemeye razı etmişlerdi. Yahya ile birlikte dört kişi browning marka tabancalarıyla her biri on kurşun alan otuz şarjör ki toplam 300 mermi ve bir bombayla hazırlanmış otomobille Suriye'den Türkiye'ye gönderilmiş, Kilis yakınından geceyin Türkiye'ye girişi yapmışlardı. Soruşturma sırasında Yahya ve arkadaşları Türk hududuna girerken Çerkez Ethem kendilerine; "Korkmayınız orada bizim Ali Saip vardır o sizi idare edecektir." şeklinde söylemde bulunduğunu ifade etmişlerdi. Ayrıca Çerkez Ethem, suikast ekibiyle Ali Saip arasında aracılık görevini yürütecek olan eski bir jandarma çavuşuna iletilmek üzere mektup yazıp Yahya'ya vermişti. Bu eski jandarma çavuşu Andirin kazası Kümbedir köyünün ileri gelenlerinden Üzeyir'di. Yahya ve arkadaşları Üzeyir'i bulmuşlar onun evinde misafir olmuşlardı. Yahya bir aralık buradan uzaklaşmış, öteki üç kişi evde kalmıştır. Kendi ifadesine göre Üzeyir korkmuş ve bunlara "kaçınız tutuklanacaksınız demiş" suikastçılar da kaçmışlardır. Ertesi gün Yahya gelmiş, Üzeyir onu jandarmalara haber verip yakalatmıştır. Üzeyir de sorguya çekilmiş birbirini tutmayan ifadeler verince o da tutuklanmıştır.

Üzeyir, Çerkez Ethem'in kendisine gönderdiği mektup istenilince önce mektubu yırttığını söylemiş sonra ifadesini değiştirerek, Ali Saip'e verdim demiştir. Üzeyir ifadesine devam edip, Ali Saip ile aralarında şöyle bir diyalog geçtiğini de ifade etmiştir: Ali Saip'e

- Bu işi neden yapıyorsun? Diye sordum. O da şöyle dedi:
- Ne oldu sanki sadece mebus oldum. Benim dışarda kalan arkadaşlarım vardır.³⁸

Hükümet tarafından yapılan tahkikat neticesinde Üzeyir ile Çarşambalı Yahya, bir nahiye müdürü ve başka ilgililerden mürekkep tutuklu sayısı on üçe çıkmıştır.

7. Suikast Girişimine Gösterilen Tepkiler

Atatürk'e yapılmak istenen suikastın girişiminin bertaraf edilmesi ve bu olayın basında duyulması üzerine yurt genelinde büyük protesto mitingleri düzenlendi.³⁹ Bu mitingler haricinde gazetelerde pek çok protesto telgrafı yayımlandı:

³⁸ Kurun, 20 Birinciteşrin/Ekim 1935.

³⁹ Suikast girişimine yurtiçi ve yurt dışından gösterilen tepkiler için bkz. Bengül Salman Polat, "1935 Yılında Atatürk'e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, ss. 12-23.

İzmir: 19 Ekim'de İzmir'de gerçekleştirilecek miting için yerel gazete *Halkın Sesi* aynı gün için vatandaşlara protesto çağrısı yaptı.⁴⁰ Çağrının yapıldığı gün cumhuriyet alanında toplanan İzmirli ellerinde bayraklarla "yaşa Atatürk, seni bizden ayırmak isteyenleri yok edeceğiz" şeklinde protestoda bulundular. İzmir Barosu adına Avukat Hayati, İzmir basını adına Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Ökten, esnaf ve işçi birlikleri adına Ağâh Bey bir takım konuşmalar yaptılar. Yapılan konuşmalardan sonra halk hep bir ağızdan Onuncu Yıl Marşı'nı söyleyerek dağıldı. Protesto mitinginden sonra Başbakanlığa ve İçişleri Bakanlığına, Avni Doğan, Haydar Rüştü, Behçet Uz, Enver Özgeç, Kemal Talat, Atıf İnan'dan oluşan Miting Heyeti şu telgrafı çekmiştir;

1- Atatürk'e karşı yapılmak istenen alçakça hareketi protesto etmek için bugün cumhuriyet alanında toplandık. 50 bin kişi, bir tek yürek gibi çarparak, Büyük Şef'e bağlılığını ve bunun uğrunda sevine sevine ölmeye anlaştılar.

2- Bu melun hareketleri en geniş icraat ile kökünden sökmek üzere hükümetin etkin tedbirler almasını dileriz.

3- Atatürk'e uzanacak elleri kıracak serî, şedit hüküm ve icraati sabırsızlıkla bekliyoruz.

4- İzmirlilerin sonsuz saygı ve sevgilerle bağlılıklarını Ulu Atatürk'e bildirmenizi dileriz.⁴¹

İzmir'de yapılan protesto mitingi İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu C.A Greig tarafından gözlemlenerek Büyükelçi Sir P. Loraine rapor edilmiştir. Başkonsolos telgrafında; gazetelerin aksine halkın bariz bir şekilde kalabalık olmadığını, kendi gözlemlerine göre mitinge katılanların üç bin kişi civarında olduğunu, asıl katılımcıların vali, belediye başkanı, [Cumhuriyet] Halk Partisi il başkanında oluştuğunu ifade etmekteydi.⁴²

Ankara: 22 Ekim'de halkevinin önüne akın eden vatandaşların sayısı 50 binden fazlaydı. Miting alanı olarak bir taraftan Cumhuriyet Merkez Bankası, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) binası diğer taraftan Anafartalar Caddesi'nin sonu ile Çankırı Caddesi'nin başlangıç kısmı belirlenmişti. Miting 11.30 da İstiklâl Marşı ile başlamış, ardından Naşit Uluğ konuşmasıyla devam etmiştir. Uluğ konuşmasında kısa şunları söyledi; "Görüyorum ki çok coşkunsunuz. Yüzlerinizin gerilen çizgilerinde, gözlerinizin sert bakışlarında Atatürk'e kıymak isteyenlere karşı duyduğunuz lanet ve nefret yıldırımları çakıyor. Atatürk'ün resimlerini bağrınıza basmış duruyorsunuz, bu duruşunuz Türklüğün en aziz duygularını dışarı vuruyor. Bizi yaratana, bizi kurtarana karşı yüreklerimizden coşan derin sevgiden doğan toplulukta, yağınç (suikast) teşebbüsü önünde uzun duygusunu ve isteklerini haykırmak istiyoruz.

40 *Halkın Sesi*, 19 Birinciteşrin/Ekim 1935.

41 *Halkın Sesi*, 20 Birinciteşrin/Ekim 1935.

42 TNA, FO, 371/19041, E.6617, İzmir Başkonsolosu C.A Greig'den Büyükelçi Sir P. Loraine, 2 Kasım 1935.

Atatürk'e kıymak istediler, üç beş soysuz serseri, bize yeryüzüne en büyük kötülüğü yapmayı kurdular. Türklüğü can evinden vurmak istediler. Ona kıymak isteyenleri bu meydan tanır, insanlık tarihinin en yüce, en şerefli davası bu meydandan idare edilirken, o caniler, keselerini, heybelerini doldurmakla kalmayarak, atlarının boyunlarını bile soydukları yurttaşların beşibirerdeleriyle süsledikleri yetmiyormuş gibi, bütün ulusun varlığına göz koymuşlardı. Bu meramlarını ulaşamayacaklarını görünce utanmadan, hayâ etmeden düşmana kendilerini sattılar, bizimle çarpıştılar, kancıklığın, namussuzluğun katmerlisini yaparak defolup gittiler. İçleri kin ve hıyanet dolu olan bu caniler, yâdelerde uşaklık etmedik kapı bırakmadıktan sonra, kaçınıcı defadır ki, varlığımıza el uzatmaya kalktılar. Yurttaşlar, yurt sevgisi, insanlık faziletlerinin en başında anılır, bu muhakkak... Fakat biz de yurttaşlar, yurt sevgisi ile Atatürk sevgisi birbirinden ayrılmaz, kopmaz bir duygudur. Bu yurdu o bize verdi. Bizi düşman çizmelerinin altından o kurtardı, bizi kara, koyu, çökmüş bir âlemden o, ışığa çıkardı. Her iyilik ve güzellik yolunu o bize gösterdi. Atatürk sevgisi yalnız bir heyecan dalgası değildir. Atatürk sevgisi bu milletin kanına, etine işlemiştir. Atatürk sevgisi, şuur olmuştur, Atatürk sevgisi ulusal faziletin adıdır. Bu sevgi canlıdır, durmadan büyür, hareketlidir, ilerler, çoşar, yayılır. Gün, ay, yıl geçtikçe gelişir.”⁴³

İstanbul: İstanbul'da 23 Ekim'de yapılan büyük mitingler Avrupa Yakası'nda Beyazıt ve Anadolu Yakası'nda Üsküdar'da gerçekleştirilmiştir. Mitinglerde Şehir Meclisinden Galip Bahtiyar, Eminönü Halkevi Başkanı Ağâh Sırrı, Öğretmen Hasene İlğaz, kadın hatipler Meliha Sözen ve İffet Oruz tarafından protesto konuşmaları yapılmıştır.⁴⁴

Önemli merkezler haricinde pek çok il ve ilçede de protesto mitingleri düzenlenmiş ve başkente protesto telgrafları gönderilmiştir.⁴⁵ Türkiye'de

43 “Bütün Yurt Tek Ses Halinde Haykırıyor: Atatürk'e Kalkan Eli Kırarız”, *Ulus*, 23 İkteşrin/Ekim 1935.

44 *Cumhuriyet*, 24 Birinciteşrin/Ekim 1935; Bolat, *a.g.e.*, ss. 16-18. Atatürk ile Türk milleti arasındaki ilişkiyi karizmatik lider-takipçi ilişkisi olarak ele alan ve suikast girişimine bu pencereden bakan bir makale için bkz. Yasemin Türkkkan, “Karizmatik Lider Kavramı: ve Atatürk: 1935 Suikast Girişimi Örneği”, *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk Sempozyumu 21 Kasım 2008*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2012, ss. 57-75.

45 Seferihisar, Sarıkamış, Silifke, Aydın, Dikili, Avanos, Akhisar, Gelibolu, Kızılcahamam, Antep, Trabzon, Samsun, Bafra, Menemen, Gemlik, Çine, İlgin, İskilip, Acıpayam, Bursa, Uşak, Balıkesir, Yozgat, Mustafa Kemal Paşa, Merzifon, Gönen, Havza, Hacıbektaş, Bandırma, Urla, Mudanya, Amasya, Çiçekdağı, Terme, Köyceğiz, Tokat, Yenifoça, Turgutlu, Sinopliste bu şekilde uzayıp gitmekte yurdun her tarafı gazetelerde tepkisini dile getirmekteydi. Bu haberler için bkz. *Cumhuriyet*, 20-30 Birinciteşrin/Ekim 1935; *Ulus*, 25-30 İkteşrin 1935; *Kurun*, 22-29 İkteşrin/Ekim 1935; *Son Posta* 23-29 Birinciteşrin/Ekim; *Yeni Asır*, 24 Teşrinievvel 1935; *Haber*, 22 İkteşrin/Ekim 1935. Benzer örneklerin arşiv kayıtları için ise bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), Elektronik Bilgi Sistemi No (EBİSNO): 01015021, Belge No (BN): 2, 5, 31, 37, 53, 81, Ek No (EN): 1, 2, 3, 7, 8, 45, 54, 78, 79, 116, 117; CA, EBİSNO: 01015023, BN: 95, EN: 130, 131; CA, EBİSNO: 01015023, BN: 145, EN: 185; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu (FK.): 490.1.0.0, Yer No (YN.): 586.23.1.

yaşayan Ermeni, Rum ve Musevi cemaatleri de olaya tepki göstermişlerdir.⁴⁶ Ayrıca yurt dışında çıkan *Elvakit* (Halep), *Ennehar* (Beyrut), *Les Echos* (Şam), Elefteros Antropos, Kiriks (Yunanistan), gazeteleri de olay hakkında haber yapmışlardır.⁴⁷

8. İngiltere'nin Filistin ve Ürdün'de Soruşturma Başlatması

Türkiye'nin İngiltere Büyükelçisi Fethi Bey 14 Ekim'de suikast iddiasıyla şüpheli sıfatını haiz bir listeyi İngiltere Dışişleri Bakanlığına iletmışti. Türkiye'nin taleplerini 19 Ekim 1935'te İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Sömürge Ofisine bir telgraf ile bildirdi.⁴⁸ Bu telgrafta Dışişleri Bakanlığı, Fethi Okyar'ın iletmış olduğu listenin herhangi bir kanıtı dayanmamasına rağmen hızlı bir şekilde işleme konulması ve ilgili şüphelilere operasyon yapılması görüşündeydi. Özellikle İngiltere'nin kontrolü altındaki topraklardan Türkiye'ye yapılacak böylesi bir saldırıya karşı zaman kaybetmeden harekete geçilmeliydi. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı durumu Filistin Yüksek Komiserliğine de yazdığı gibi, yerel kanunlar çerçevesinde Filistin ve Ürdün yetkilileri tarafından da tedbir alınmasını istedi. Yapılacak bütün işlemler hakkında Türk elçiliğine haber verilmesinin de Türk-İngiliz dostluğu açısından çok önemli görüldüğü görüşü de telgrafa eklenmişti. Sömürge Ofisi, Dışişleri Bakanlığından aldığı telgrafla gizli bir soruşturma başlattı. Bu soruşturmanın sonucu Dışişleri Bakanlığına şöyle rapor edildi:⁴⁹ Suikast ile ilgili olarak Hayfa'da 15 ve 16 numarada ve Amman'da 14 numarada yaşayan bir takım kişiler belirlendi. Onların evleriyle birlikte eş zamanlı olarak Kasım Bey İsmail'inde evi arandı (sizin telgrafınızda bahsedilmeyen ancak zan altında olan biri). Polis tarafından gözaltına alınan şahısların hiç birinde Mustafa Kemal'e yapılmak istenen suikasta dair belge bulunamadı. Dolayısıyla bu kişiler 24 Ekim öğleden sonra serbest bırakıldılar. 5 ve 14 numarada çıkan

46 "Ermeniler Dün Kilisede Büyük bir Törenle Ulu Önderin Ömrüne Dua Etti", *Cumhuriyet*, 25 Birinciteşrin/Ekim 1935; Musevi Lisesi Müdürü Dr. Marküs, Musevi Cemaati İkinci Başkanı Hanri G.Reisner, İzmir Musevi Cemaati Başkanı Behor Gomel'in protesto telgrafları için; *Ulus*, 25 İlkteşrin 1935; "Ermenilerin Atatürk'e Sevgi ve Saygıları", *Kurun*, 24 Birinciteşrin 1935; "Ermeni Kilisesinde Dua", *Cumhuriyet*, 24 Birinciteşrin 1935; "Ermeni Kilisesi Önünde Kurbanlar Kesiliyor", "Ermeni Cismani Meclisinin Telgrafı", *Cumhuriyet*, 25 Birinciteşrin 1935; "Rum Ortodoks Kilisesinin Tepkisi", *Kurun*, 230 Birinciteşrin 1935. Çeşitli Ermeni Kiliseleri ve Musevi Sinagoglarında protesto törenleri yapılmıştır. *Cumhuriyet*, 28 Birinciteşrin/Ekim 1935.

47 Bolat, *a.g.e.*, s. 20-23.

48 TNA, FO, 371/19041, E.6158, Dışişleri Bakanlığından Sömürge Ofisine, 19 Ekim 1935.

49 TNA, FO, 371/19041, E.6384, Sömürge Ofisinden, Dışişleri Bakanlığına, 28 Ekim 1935; başka bir yazışmada yapılan araştırma sonucunda Çerkez Ethem ve Çerkez Reşit'in Amman'da, diğer bir takım kişilerin de Hayfa'da olduğu ifade edilmektedir. Bu şahıslara ait evlerin 22 Ekim'de arandığı ve Kasım Bey İsmail haricindekilerin delil yetersizliğinden serbest bırakıldığı ifade edilmektedir (TNA, FO, 371/19041, E.6384, G.W. Rendel'den, Dışişleri Bakanlığına 28 Ekim 1935); Kasım Bey İsmail hakkında ele geçirilen belgelerinde incelemesi yapılmış herhangi bir bulguya ulaşılamadığı için o da tahliye edilmiştir (TNA, FO, 371/19041, E.6423, Mr. Williams (Sömürge Ofisinden), Dışişleri Bakanlığına, 28 Ekim 1935).

belgelerin incelenmesi devam etmekle beraber tutukluk durumunun devamını gerektirecek bir sonuca henüz ulaşamadı. Kasım Bey'in şiddetli anti-Kemalist duyguları olduğunun yanı sıra, gizli bir örgüt yapılanmasına da üye olduğunu belirten bir telgraf bulundu. Ürdün'de yapılan araştırmalar sonucunda onun tutukluluk halinin devamına karar verildi. Diğer taraftan aşağıdaki sebeplerden dolayı bazı durumlar tespit edilmiştir:

1- 19 Ekim'de Falastin gazetesinde suikast iddiaları konusunda bir takım haberler yapıldı ve muhtemelen komplocular bundan sonra korkarak delilleri kararttılar.

2- Türk konsolosu Filistin ile Ürdün'de yürütülen soruşturma konusunda polis yetkilileri ile yakın temasta bulunmayı ve ele geçirilen belgeleri incelemek için izin istedi.

Polise konsolosun yakın temas isteğini karşılaması konusunda yetki verildi. Ancak ele geçirilen belgeleri inceleme konusunda emsal hiçbir örnek bilinmemektedir.

Resmî yazışmalar bu yöndeyken, Türkiye'de de yazışmayla paralel nitelikte içeriğe sahip haberler çıkmaya başlamıştı. Haberlerde Hama ve Humus'ta bulunun Çerkez evlerinde yapılan araştırmalarda çok sayıda belge bulunduğu⁵⁰ ve yapılan araştırmalarda bir takım eski Osmanlı subaylarının tutuklandığı ifade edilmekteydi.⁵¹

9. Çerkez Ethem'in Gözaltına Alınması ve Türkiye'ye Teslim Edilmesi Konusu

Soruşturma sırasında Beyrut merkezli haberlere göre Çerkez Ethem ile kardeşlerinden bir tanesi Amman'da tevkif edilmişti. Çerkez Ethem'in yakalanması Türkiye'nin en önemli gündem maddesi olduğu gibi Ethem'in Ankara'ya teslim edileceği söylentisi de yayılmıştı.⁵² Diğer taraftan bu süreçte Cumhuriyet gazetesi suikast girişimi ve Çerkez Ethem'in Türkiye'ye verilmesi

50 "Suriye'de Suikastçıların Evleri Araştırıldı", *Cumhuriyet*, 25 Birinciteşrin/Ekim 1935.

51 "Hayfa'da Üç Eski Osmanlı Subayı Tevkif Edildi", *Cumhuriyet*, 26 Birinciteşrin/Ekim 1935. Bu haberde en önemli şüphelilerden biri olarak zikredilen Maveraişeria Parlamentosu üyelerinden Esad Paşa Halil'in firar ettiği yazmaktaydı. Ayrıca tutuklanan eski subayların da büyük ihtimalle Çerkez Reşit, Ethem ve Tefik kardeşler olduğu ifade ediliyordu. Diğer taraftan Times gazetesi tutuklama haberinin Türkiye'de memnuniyetle karşıladığını ve İngiliz yetkililerin takdir edildiğini haber yapmaktaydı (*Times*, 27 Ekim 1935).

52 "Çerkes Ethem Yakalandı, Ankara'ya Getiriliyor", *Cumhuriyet*, 27 Birinciteşrin/Ekim 1935. Haberde şahısların kuvvetle muhtemel Maveraişeria Emiri Abdullah tarafından yakalandığı ve avanesinin Çerkez Ethem'i kurtarmak için çabalamasına rağmen bir sonuç elde edemediği ifade edilmekteydi. "İngiliz Polisi Ethem ile kardeşini Amman'da Yakaladı", *Kurun*, 27 Birinciteşrin/Ekim 1935. İngiliz basınında ise konu bir gün önce haber yapılmıştı: "Türk Devrimi Sırasında Atatürk'ün Sağ Kolu Çerkez Ethem ile Onun Kardeşi Reşit Amman'da Tutuklandı", *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 26 Ekim 1935.

konusunda İngiliz Büyükelçisi ile bir röportaj yaptı. Elçi bu röportajda şunları ifade etmiştir: “Bir haftadan beri yollarda bulunduğum için bu meselenin son durumunu bilmiyorum. Size yalnız şunu söyleyebilirim ki Atatürk gibi büyük ve yüksek şahsiyete karşı tertip olunmuş suikastı, İngiliz milleti ve hükümeti nefretle karşılar. Böyle caniyane bir teşebbüsün layık olduğu akamet ve hüsrana neticesine varması için elden gelebilecek her türlü yardım hareketi İngiltere için tamamıyla sempattir. [Çerkez Ethem’in] teslim işi için bir şey söyleyemem. Bu kanun işidir. Herhalde Maveraişeria’da da bu iş üzerinde Türkiye’yi memnun etmek üzere kanunen mümkün olan her şeyin yapılacağına emin olabilirsiniz.”

Büyükelçi olaylar hakkında tam malumata sahip olmadığını ifade etse de gerçekte her şeyin basında yer almasında rahatsızdı. Nitekim bu rahatsızlığını da CHP tarafından verilen Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda bizzat Türkiye Dışişleri Bakanına ifade etti. Büyükelçi, Cumhuriyet gazetesi muhabirinin gizli bilgilerden haberdar bir halde kendisine soru sormasından, suikast meselesinde Türkiye’yi ilk uyarının İngiltere olduğunun konuşulmasından rahatsız olduğunu söyledi. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı, Büyükelçi’ye Türk Hükümetinin ihtiyatlı davranacağını ve basın mesele dışında tutulacağına dair güvence verdi.⁵³ Dışişleri Bakanı’nın güvencesinden sonra resmî yazışmalar ile gazete haberleri karşılaştırıldığında gazetelerin haberleri biraz daha geç öğrenmeye başladığı ya da konu hakkında kısıtlı bilgi elde edebildikleri görülmektedir. Nitekim Çerkez Ethem’in sorgusu bitip serbest bırakıldıktan sonra dahi Türkiye’de Çerkez Ethem’in hala tutuklu olduğu ifade ediliyordu.⁵⁴ Bu bilgi eksikliği devam etmiş ve Çerkez Ethem serbest bırakılmasına rağmen 5 Kasım 1935 tarihli gazetelerde Türkiye’nin Çerkez Ethem’i resmen talep ettiği haberleri çıkmıştı.⁵⁵ Ancak bu haberden hemen sonra Anadolu Ajansı resmî açıklama yayınlayarak iade istemi gibi bir talebin olmadığını açıklamıştır.⁵⁶

Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Londra’da da Büyükelçi Fethi Okyar tarafından bir resepsiyon verilmiş ve resepsiyonda Çerkez Ethem’in serbest bırakılması önemli bir gündem maddesi olmuştur. Fethi Bey konu hakkında İngiltere Dışişleri Bakanlığı Doğu Bölümü Başkanı Rendel ile görüşüp endişelerini dile getirmiştir. Rendel bu konuşmada geçenleri şöyle aktarıyor: “Fethi Bey suikast şüphelisi şahısların serbest bırakılmasından çok huzursuzdu. Ben de şüphelilere dair elde hiçbir belge olmadığını, dolayısıyla tutukluluk hallerinin devam etmesine imkân bulunmadığını açıkladım. Fethi

53 TNA, FO, 371/19041, E.6477, Sir P. Loraine’dan Dışişleri Bakanlığına, 30 Ekim 1935.

54 Cumhuriyet gazetesi Kahire’den gelen haberlere göre Çerkez Ethem serbest bırakıldığı haberinin yanlış olduğunu Ethem’in sıkı bir nezaret altında tutulduğunu ve Dışişleri Bakanlığından resmî bir açıklama yapılmadığını yazmaktaydı. *Cumhuriyet*, 30 Birinciteşrin 1935.

55 *Cumhuriyet*, 5 İkinciteşrin/Kasım 1935; *Kurun*, 5 İkinciteşrin/Kasım 1935.

56 *Kurun*, 6 İkinciteşrin/Kasım 1935; *Cumhuriyet*, 7 İkinciteşrin/Kasım 1935. Ayrıca gazeteler yaklaşık 15 gün gecikmeli olarak Çerkez Ethem’in serbest bırakıldığını haber ediyordu.

Bey'in bunu anladığını düşünüyorum. Ancak Fethi Bey, açıkça şüphelilerin Türkiye Cumhurbaşkanı aleyhine bir komploya karışmış olmalarına derinden inanmakta ve onların serbest bırakılması durumunun tehlikeyi arttırdığını ifade etmektedir. Ben Filistin'deki yetkililerin komplonun farkında oldukları andan itibaren bu adamları izlemeyi sürdürdüklerini ve durumun onun korktuğu kadar kötü olmadığını söyledim. Fethi Bey bu adamların izlenmesinden dolayı çok minnettar olacağını söyledi ve ben ona konuyu takip edeceğime dair söz verdim."⁵⁷

Halep'te yayınlanan 17 Ekim 1935 tarihli Vahdet gazetesinde Çerkez Ethem'in Atatürk'e yapılmak istenen suikast ile bağlantılı olduğu yazılmıştır. Ancak Çerkez Ethem'in yurt dışındaki hayatına dair notlar alan Ammanlı Abhaz Mehmet Janbi Bey, Ethem'in Halep'te yayınlanan Vahdet gazetesine gönderdiği 12 Aralık 1935 tarihli bir mektup ile suikast girişiminde rolü olduğu iddiasını tekzip ettiğini yazmaktadır.⁵⁸

10. Türkiye'nin Suikast Girişimi Konusunda Yurt Dışında Elde Edilen Belgeleri Talep Etmesi

İngiltere'nin Filistin ve Ürdün'de suikasta karıştığı iddia edilen kişileri gözaltına alması Türkiye'de olumlu bir hava yaratmıştı. Ancak Türkiye daha etkin adımlar beklentisi içerisindeydi. Bu beklenti özellikle komşu devletlerin bu tarz yapılanmalara izin vermemesi yönündeydi.⁵⁹

Türkiye suikast girişimi sürecinde Filistin ve Ürdün'de yapılan araştırmalarla ele geçirilen belgelerin yakın takipçisi olmuştur. Öyle ki İngiltere Büyükelçiliğinde başkatip olarak görev yapan Bülent Uşaklıgil konuyu telefonla İngiltere Dışişleri Bakanlığı Doğu Bölümünde görev yapan Alex K. Helm'e aktardı. Helm, Uşaklıgil ile olan görüşmesini üstlerine şöyle rapor etmektedir: "Uşaklıgil telefonda İngiltere Hükümetinin suikast konusuna baştan beri gösterdiği hassasiyet için teşekkür etti. O suç kanıtı bulunamadığı için şüphelilerin serbest bırakılması durumunu anladığını söyledi. Ancak Ankara Hükümetinden talimat aldıklarını ve eğer mümkünse şüphelilerin evlerinden çıkan belgelerin asılları ya da bir örneklerinin kendilerine tesliminin mümkün olup olmadığını sordu. Bu belgeleri detaylı görmek mümkün değilse tam özet bilgilerinin dahi kendilerini memnun edeceğini söyledi. Ben Uşaklıgil'e konunun yerel kanunlar ile ilgili olduğunu söyledim. Uşaklıgil bu konuda İngiliz hükümetinin Türk hükümetine yardım etmesini talep etti. Ben Filistin ve

57 TNA, FO, 371/1904, E.6423, Dışişleri Bakanlığından (Rendel'den) Sömürge Ofisine (Williams'a), 31 Ekim 1935. Bu yazışmada Rendel ayrıca suikast girişimine karşı her türlü tedbirin alınmasını ve özellikle dikkatli olunması gerektiğini de belirtmiştir.

58 Recep Albayrak, *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919-1948)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2004, ss. 273-274.

59 TNA, FO, 371/19041, E.6470, Mr. Morgan'dan Dışişleri Bakanı Samuel Hoare'ye, 26 Ekim 1935.

Ürdün yetkilileriyle temas neticesinde bir sonuç elde edilemezse, Kudüs Türk Konsolosu ile temasa geçmesini ve hızlı bir şekilde Ankara'yı bilgilendirmesini önerdim.”⁶⁰

Alex Helm'in Uşaklıgil ile yapmış olduğu görüşme Dışişleri Bakanlığı tarafından Sömürge Ofisine iletildi.⁶¹ Sömürge Ofisi ise cevap olarak; Türk hükümetinin endişe ve kaygılarını anlamakla beraber Türk yetkililerin hâlâ çok endişeli ve tedirgin olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca olası bir suikast girişiminin önlenmesi için her türlü tedbirin alındığı, istenilen belgelerin kontrolü noktasında tam olmasa bile bir dereceye kadar müsaade edilebileceği, böylesi bir işbirliğinin de Kudüs Türk Konsolosu aracılığıyla olabileceğini belirtiyordu.⁶² Bu yazışmalardan sonra Helm, Uşaklıgil'e Türk Hükümeti isteklerinin 4 Kasım'da Sömürge Ofisi ve Filistin hükümetine iletildiğini, ele geçirilen belgeler konusunda Kudüs'teki Türk Konsolosu ile irtibata geçileceğini bildirdi.⁶³

Türk Hükümeti şüphelilere ait belgeleri elde etmek için sadece Londra'daki temsilcisine talimat vermemiş aynı zamanda İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir P. Loraine'den de talepte bulunmuştur.⁶⁴

11. Suikast Girişiminde Dış Bağlantılar Konusu ve Eski Halife Abdülmecid'in Azmettirici Olduğu İddiası

Suikast girişimi iddiaları beraberinde olayla ilgili bir dış bağlantı olup olmadığını da gündeme getirmişti. Bu bağlamda Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinde Fransa'yı eleştiren nitelikte bir yazı kaleme almıştı. Bu yazısında Nadi, Suriye'deki Fransız memurlarının Türkiye düşmanı teşkilâtları hangi maksatla himaye ettiğinin anlaşılamadığını belirtiyordu. Özellikle Fransız koloni memurlarının Türkiye düşmanı dernek ve cemiyet temsilcileri ile yakın ilişki içerisinde bulunduğu ifade edilen yazı, Türkiye-Fransız dostluğunun sürekli olarak Suriye'den kundaklandığını ifade ediyordu.⁶⁵ Bu yazının yayınlanmasından

60 TNA, FO, 371/19041, E.6492, Mr. Helm'den, Dışişleri Bakanlığına, 1 Kasım 1935. Konuyla ilgili başka bir belgede Helm şunları ifade ediyordu: Gözaltına alınan şahıslarla ilgili olarak Türk Hükümeti özellikle bunların Türkiye'de bağlantılı olduğu kişileri ve adresleri öğrenmek istiyordu. Türk Hükümeti ele geçirilen belgeler içerisinde kendi ilgisini çekecek bazı isimlerin, adreslerin ve muhtemelen farklı bilgiler içeren belgelerin olduğunu tahmin etmektedir (TNA, FO, 371/19041, E. 6492, Mr. Helm'den Dışişleri Bakanlığına, 4 Kasım 1935).

61 TNA, FO, 371/19041, E. 6492, Dışişleri Bakanlığından Sömürge Ofisine, 4 Kasım 1935.

62 TNA, FO, 371/19041, E.6570, Sömürge Ofisinden Dışişleri Bakanlığına, 5 Kasım 1935.

63 TNA, FO, 371/19041, E.6570, Dışişleri Bakanlığından (Helm'den) Türk Büyükelçiliğine (Uşaklıgil'e) 9 Kasım 1935.

64 TNA, FO, 371/19041, E.6477, Sir Loraine'den Dışişleri Bakanlığına, 1 Kasım 1935. Büyükelçi Loraine ele geçirilen belgelerin paylaşılması konusunda Türkiye ile aynı fikre sahip olduğunu ve böylelikle dostluk anlamında daha sağlam adımların atılacağını ifade etmekteydi.

65 Yunus Nadi, "Cenupta Güvenliğimizi Tehdit Eden Bir Komşu", *Cumhuriyet*, 22 Birinciteşrin/

kısa bir süre sonra itham edilen komşu bölgelerden Cumhuriyet gazetesine telgraf gönderilmiş ve “Türk matbuatının komşu idareler hakkında kullandığı lisan”ın hayret uyandırdığı, olayla bir alakalarının olmadığı, Türkiye’ye karşı dolayısıyla Atatürk’ün hayatına yönelik bir düşmanlık beslenilmediği bildirilmişti. Ancak Yunus Nadi bu telgrafa rağmen eleştirilerine devam etmiş, iyi niyet sahibi olduklarını ifade eden komşuların Türkiye düşmanlarına kucak açmasına anlam veremediğini belirtmiştir.⁶⁶

Suikast girişimine İtalya’nın da ismi karışmıştır. Yunan gazetesi *Elefteros Antropos*’a dayandırılan habere göre Türkiye’de karışıklık çıkarmak isteyen İtalya’nın suikast teşebbüsünde bulunma niyetinde olanlara yardım ettiği ifade edilmişti. Suikast girişimi ile bağlantılı olan şahısların üzerinde külliyetli miktarda İtalyan Lire’i bulunduğu, ele geçirilen vesikalarda ise Beyrut’ta bulunan Françesko Beyanki (Francesco Bianchi) namında bir şahıs ile çete reislerinin muhabere halinde buldukları dair mektuplara tesadüf edilmişti. Yunan gazetesi Beyanki’nin İtalya Propaganda Bakanı Kont Çiyano’ya (Ciano) bağlı olarak şark bölgelerindeki casusluk faaliyetlerinden sorumlu olduğunu ve Çiyano’dan emir aldığını yazıyordu.⁶⁷ Ancak Anadolu Ajansı tarafından servis edilen bilgiye göre suikast girişiminde bulunmak isteyen şahısların üstünde liret bulunduğu haberi asılsızdı.⁶⁸

Yunan menşeli *Neo Kozmos* gazetesi de suikast girişimi konusunda başka bir iddia ortaya atmıştır. Gazete Nice (Fransa)’de bulunan Eski Halife Abdülmecit’in suikast işi için Çerkez Ethem’e para verdiğini, Beyrut’ta kurulan teşkilâta Fransa’nın dikkatini çekmemek için Şam yolu ile para aktardığını yazmaktaydı.⁶⁹ Ancak Abdülmecit Efendi bu iddiayı reddetmiştir. Abdülmecid Efendi hususi kâtiplerinden Galip Bey, Nice’den 16 Şubat 1936’da Adliye Vekâletine şu mektubu göndermiştir: “Son suikast tertibatında Halife Abdülmecid Han Hazretlerinin alâkadar gösterilmiş olduğu müddeiumumünin (savcının) gazetelerde aynen münderiç (yer alan) iddianamesi mütalaa edildikten sonra anlaşıldı. Âlemi İslâm’ın mihrabı tevhidinde ihrazı makamı ruhaniyet etmiş olan Halife Hazretlerinin kimsenin kanı ile vakarı kutsiyetlerini telvise (kirletmeye) hiçbir zaman tenezzül etmeyeceklerini beyan isnadatı vakıayı

Ekim 1935.

66 Yunus Nadi, “Suikast Teşebbüsü Münasebetiyle”, *Cumhuriyet*, 27 Birinciteşrin/Ekim 1935.

67 Yunan gazetesinden alıntı yapan Cumhuriyet gazetesi, böylelikle bir hakikatin ortaya çıktığını ve eskiden beri İtalyanların Anadolu’da gözü olduğunu yazmıştı. *Cumhuriyet*, Birinciteşrin/Ekim 1935.

68 *Cumhuriyet*, 27 Birinciteşrin/Ekim 1935. Gazetenin birinci sayfasında İtalya ile ilgili iddialara yer verilirken Anadolu Ajansının verdiği malumat da bir son dakika haberi olarak küçük bir kutucuk içerisinde aynı sayfada yazılmış ve ayrıntıların yedinci sayfasında olduğu belirtilmişti. Anlaşılan Anadolu Ajansının verdiği malumat gazete baskısının büyük oranda tamamlanmasından sonra gelmişti.

69 *Haber*, 27 İlkteşrin/Ekim 1935; *Cumhuriyet*, 27 İlkteşrin/Ekim 1935. Savcılık iddianamesinde de Eski Halife Abdülmecid’in olayla bağlantısı olduğu öne sürülmüştü.

iradei seniyelerine ittibaen (tabi olma) sureti katiyede tekzip eylerim.”⁷⁰

İngiltere Büyükelçisi Loraine de suikast konusunda Türkiye’de dış mihrakları suçlayan haberleri ilgili birimlere rapor etmiştir.⁷¹

12. Suikast Girişiminin Tahkikat Sürecinde Fransa’nın Türkiye ile Yakınlaşması

Suikast tahkikatı konusunda İngiltere ele geçirilen belgelerin örneklerini Türk yetkililer ile paylaşma kararı alırken Fransa da Türkiye’ye işbirliği teklifi sunmuştur. Nitekim Türkiye’deki Fransız Büyükelçiliği Suriye’deki Yüksek Komiseri M. de Martel’in resmî işbirliğiyle iki taraf uzmanlarının birlikte hareket ederek *suikast teşebbüsünün Suriye’deki kök ve teşkilâtı etrafındaki tahkikatı kolaylaştıracağına* dair bir mektubunu Dâhiliye Vekâletine göndermiştir. Bunun üzerine Fransa’nın manda idaresi ile görüşmek için Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer’in başkanlığında Trakya Umumî Müfettişlik Müşavir Muavini İzzet, Hariciyeden Birinci Şube Müdürü Celal Tevfik ve polis memuru Niyazi, Bakanlar Kurulunun 11 Kasım 1935 tarihli kararıyla kendilerine siyasi pasaport, yevmiye, nakil masrafı ve zarurî masrafları verilmesi kararlaştırılarak Beyrut’a gönderildiler.⁷² Beyrut’taki görüşmeler olumlu geçmiş olmalı ki Türkiye’deki Fransız elçiliğine resmî mektup gönderilerek suikast teşebbüsünün Suriye’deki kök ve teşkilâtı etrafındaki tahkikat konusunda bölgeye uzman müfettişler sevk edilmiştir. Daha sonra bu heyet genişletilmiş, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Suriye’ye gidecek heyete manda hükümeti ile temas kurmak üzere Hariciye Vekilliği Birinci Daire Umum Muavini ve Beyrut Eski Başkonsolosu Basri Rıza ve Millî Emniyet Müfettişi Pertev Bey’de dahil edilmiştir.⁷³ Diğer taraftan suikast konusundaki araştırmalar Suriye, Filistin ve Şarkî Erden (Ürdün) bölgelerinde yoğunlaşmış, sorgulamalar neticesinde Suriye’de bulunan bazı şahısların Ankara’ya getirilmesi için Pertev Bey yeniden Bakanlar Kurulu kararıyla bölgeye gönderilmiştir.⁷⁴

Suikast tahkikatı için yurt dışına yapılan görevlendirmeler basının da dikkatini çekmişti.⁷⁵ Cumhuriyet gazetesi Beyrut’ta çıkan Loryan gazetesinden alıntı yaparak Beyrut’a giden heyetin Sen Jorj Oteli’ne yerleştiğini ve

70 Adliye Vekâleti 16 Şubat 1936’da Arap harfleriyle yazıldığı ifade edilen mektubu 24 Şubat’ta günümüz Türkçesi haliyle Başbakanlığa göndermiştir (BCA, FK. 30.10.0.0, YN. 203.387.14).

71 TNA, FO, 371/19041, E.6717, Sir Loraine’den Dışişleri Bakanlığı ve Roma Büyükelçiliğine, 6 Kasım 1935.

72 BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 59.84.4.

73 BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 60.100.7.

74 Basında da Suriye’den suikast girişimine karışan bazı kişilerin Türkiye’ye getirileceğine dair haberler çıkmıştır. Ancak basın, mahkeme süreci ve belgelerden kimsenin getirilmediği anlaşılmaktadır (BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 62.12.17).

75 “Bazı tevkiflerin ve bir polis heyetimizin Filistin ile Amman’a gideceğinden bahsolunuyor”, *Cumhuriyet*, 5 İkinciteşrin/Kasım 1935.

incelemelerde bulunmaya başladığını haber etmiştir.⁷⁶ Yurt dışındaki suikast tahkikatının birkaç ay daha sürdüğü,⁷⁷ ancak nihayetinde elle tutulur bir sonuç elde edilemediği ve mevcut kayıtlarda hiçbir şüphelinin Türkiye'ye getirilmediği anlaşılmaktadır.

13. Suikast Girişiminin Mahkeme Süreci

Suikastın yurt içinde sürdürülen tahkikatı neticesinde sanık Ali Saip, Yahya, Arif, Şemseddin, İdris, Şaban ve İsmail'in mahkemeye sevk edilmesine karar verilmişti.⁷⁸ Sanıkların mahkemesi 9 Ocak 1936'da Ankara Ağır Ceza

76 Türkiye'den giden soruşturma heyeti ile görüşüldüğü ancak soruşturma aşamasında herhangi bir bilgi paylaşımının yapılmadığı da aynı gazetede haber olarak verilmişti (*Cumhuriyet*, 11 Birincikanun/ Aralık 1935).

77 6 Nisan 1936'da suikast konusunda tetkikat ve tahkikat yapmak üzere Emniyet Müfettişi Nazmi Bey de Bakanlar Kurulu kararıyla Beyrut'a gönderilmişti (*BCA*, FK. 30.18.1.2, YN. 63.26.05).

78 Şüpheli olan Ahmet oğlu Ömer, Zerkuş Oğlu Talip, Mirza oğlu İsmail, İdris oğlu İsa ile mahkemeye sevk edilen sanıklardan Aziz'in kardeşleri Sadi Alim ve Cafer tahliye edilmişlerdi. *Ulus*, 9 Sonkanun/Ocak 1936. Diğer taraftan 10 Ocak 1936 tarihli *Ulus* gazetesine göre sanıklar hakkındaki bilgiler şöyleydi:

Yahya: İsmailoğullarından İbrahim oğlu Yahya 1316/1900'da Samsun'un Çarşamba ilçesi, Yukarı Otluk köyünde doğmuş, sonradan Ceyhan'ın Karamezar köyüne yerleşmiştir. Sanatı rençperliktir. Bekâr olup, okuma-yazma bilmez. Kendisi bugüne kadar hiç mahkum olmadığını söylüyorsa da sekiz-dokuz yıl önce asker kaçaklığından üç ay hapse mahkum edilmiştir. Köylü olmasına rağmen ilk tahkikat evrakında zikredildiği gibi, zeka ve kabiliyet itibarıyla orta düzeyde, toplum için faydalı olmaktan ziyade zararlı bir tipi var. Nitekim kız kaçırması, askerden kaçmış bir adamdır.

Üzeyir: Uğurluoğullarından Hasan oğlu Üzeyir, 1307/1891'de Anderin'in Kümbedir köyünde doğmuştur. Çiftçilikle uğraşır. Evlidir ve yedi çocuğu vardır. Biraz okumak bilir. Şimdiye kadar mahkum olmadığını söylüyor. İlk tahkikat evrakından anlaşıldığına göre, kendisinde daima mütevekkil bir insan hali vardır. Tipik bir suçlu gibi görünmüyor. Milli Mücadelede milis yüzbaşılığa kadar yükselmiş ve İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Kümbedir köyünün önde gelenlerindedir. Vasat zekâlı bir adamdır.

Arif: Üzeyir'in kardeşi olup 1329/1913 doğumludur. Sanatı rençperliktir. Bekâr olup, okuma-yazma bilmektedir. Mahkûmiyeti yoktur. Karar hakimine göre zeki değildir. Saf bir köylüdür.

Şemsettin: 1314/1888'de Elbistan'ın Köprübaşı mahallesinde doğmuştur. Eski adliyecilerden Sağır Ali Rıza olarak bilinen zâtın oğludur. Anderin'in Çokak nahiyesinde müdürdür. Dört çocuğu vardır. Şimdiye kadar mahkum olmamıştır. İlk tahkikat evrakında yazılı olduğuna göre Almanya'da ziraat tahsili yapmıştır. Münevver ve temiz bir adam intibası uyandırmaktadır. Sorgu hâkimi tarafından sorulan suallere iyi bir lehçe ile ve masumiyetinden emin bir tavırla cevap vermiştir. Zan altına alınmasının sebebi, öteki sanıkların, onun da kendilerine yardım edeceklerini söylemiş olmalarındandır.

İdris: Alkaz oğlu İdris 1294/1878'de İslahiye'de doğmuş olup, on beş yıldır Maraş'ta Yörük Salih Mahallesi'ne yerleşmiştir. Çiftçilik ve ticaret ile uğraşır. Evlidir, sekiz çocuk babasıdır. Okuma-yazması ve mahkûmiyeti yoktur. İdris sanıkların en yaşlısıdır. Karar hâkiminin yazdığına göre zaten yüzünden anlaşıldığı gibi kalın kafalı bir hali vardır.

Şaban: Hamza oğullarından Ahmet oğlu Şaban 1314/1888'de Göksu'nun Mehmetbey köyünde doğmuştur. Çiftçilik yapar. Evlidir ve altı çocuğu vardır. Okuma-yazma bilmez, mahkûmiyeti yoktur. Karar hâkimine göre basit ve heyecansız bir köylüdür. Fakat ifadesini verirken iyiliği ve fenalığı anlayabilen, tecrübeli bir insan olduğu yolunda intiba bırakmıştır.

Mahkemesinde başlamış⁷⁹ ve 8.5 saat süren ilk celsede sanıklar suçlamayı kabul etmemişlerdi.⁸⁰

Üç saat sürecek olan mahkemenin ikinci celsesi 11 Ocak 1936'da yapıldı.⁸¹ Bu celsede Mahkeme Başkanı bazı raporların okunacağını bildirdi. Bu raporlarda Ali Saip'in diğer sanıklarla ilişki içerisinde olduğuna dair bir takım iddialar bulunuyordu. Ancak Ali Saip raporlarda iddia edilen bilgilerin bir kısmının yalan olduğunu bir kısmının ise çarpıtılarak anlatıldığını belirtti. Ali Saip'in bu ifadelerinin yanı sıra avukatı da isimsiz raporlara itibar edilemeyeceğini ekliyordu. Bu konuda avukat ile savcı arasında münakaşa yaşandığı gazete haberlerine de yansımıştı.⁸²

16 Ocak 1936'da yapılan üçüncü celsenin bir kısmı İzzet isminde bir ajanın dinleneceği gerekçesiyle gizli yapılmıştır.⁸³ Ajanın dinlenmesinden sonra celse tekrar açık devam etmiştir.⁸⁴

Dördüncü celse 23 Ocak 1936'da yapıldı. Bu celsede savcının talebini kabul eden Mahkeme Başkanı Osman Talat İltekin ortaya çıkan bir takım yeni belgelerin tetkik edilmesi kararıyla celseyi bitirdi.⁸⁵

31 Ocak 1936'da yapılan beşinci celsede savcılık mahkemeye yeni bir takım şahitlerin dinlenmesi teklifi sundu. Bu teklif kabul edildi ve şahitlerin dinlenmesi kararıyla celse kapandı.⁸⁶

6 Şubat 1936'da mahkemenin altıncı celse açıldı.⁸⁷ Bir önceki celsede şahitlerin kapalı oturumda dinlenmesi kararı alınmıştı. Bu celsede savcı Baha

İsmail: Şaban'ın küçük kardeşi olan İsmail'de aynı köyde doğmuştur. Çiftçilik yapar, evlidir, çocuğu yoktur. Biraz okur-yazar ve şimdiye kadar mahkûm olmamıştır. Karar hâkimi kendisini aciz ve zavallı bir insan numunesi olarak nitelendirmektedir.

Ali Saip: Emin oğlu Ali Saip, 1303/1887'de Kerkük'te doğmuştur. Evlidir, dört çocuğu vardır. [Eski] Urfa Milletvekili'dir.

79 *Cumhuriyet*, 9 İkincikanun/Ocak 1936; *Ulus*, 9 Sonkanun/Ocak 1936; *Akşam*, 10 Kanunisanı/Ocak 1936; *Dundee Evening Telegraph* 9 Ocak 1936; *Yorkshire Evening Post*, 9 Ocak 1936; *Western Morning*, 10 Ocak 1936.

80 *Cumhuriyet*, 10 İkincikanun/Ocak 1936. Mahkemenin başkanlığını Osman Talat İltekin, Üyeleri Hayrullah ve Celal Beyler, Savcısı Baha Arıkan, sanıklardan Ali Saip'in avukatı ise Ankara'nın tanınmış avukatlarından Hamit Şevket İnce idi (*Ulus*, 10 Sonkanun/Ocak 1936; *Cumhuriyet*, 10 İkincikanun/Ocak 1936).

81 *Ulus*, 11 Sonkanun/Ocak 1936; *Ulus*, 12 Sonkanun/Ocak 1936.

82 *Cumhuriyet*, 12 İkincikanun/Ocak 1936.

83 *Cumhuriyet*, 16 İkincikanun/Ocak 1936. Daha önce Fransız Manda temsilcileri ile görüşmek üzere görevlendirilen heyette yer alan Trakya Umumi Müfettişlik Müşavir Muavini İzzet Bey (*BCA*, FK. 30.18.1.2, YN. 59.84.4).

84 Gizli celse saat 14'de açıldı. Bir saat raporlar okundu. Saat 15'te Emniyet-i Umumiye ajanlarından İzzet mahkemeye alındı ve ifadesi iki saat sürdü. Açık celsede ise bazı sanıklar ifadeleri sırasında işkence gördüklerini ifade ettiler. *Cumhuriyet*, 17 İkincikanun/Ocak 1936; *Ulus*, 17 Sonkanun/Ocak 1936.

85 *Ulus*, 24 Sonkanun/Ocak 1936; *Cumhuriyet*, 26 İkincikanun/Ocak 1936.

86 *Ulus*, 31 Sonkanun/Ocak 1936. Diğer taraftan *Cumhuriyet* gazetesi ise kimlikleri bilinmeyen iki şahidin Suriye'den geleceğini haber yapmıştı. *Cumhuriyet*, 31 İkincikanun/Ocak 1936.

87 *Ulus*, 6 Şubat 1936; *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1936.

Arıkan'ın iddianamesi okundu. İddianamenin okunması 6 saat sürdü.⁸⁸ Savcı doksan beş sayfalık iddianamesinde; suçlanan sanıkların birbirleriyle ve Çerkez Ethem ile olan ilişkilerini, suikast girişiminde Kürtlerin Hoybun Cemiyeti,⁸⁹ Ermenilerin Taşnak Cemiyeti ve Çerkezlerin Çerkez Teavün Cemiyeti (Çerkez Cemiyet-i Edebiyesi) gibi Türk düşmanı yapılanmaların ortak hareket ettiklerini ve davanın bir rejim davası olduğunu ifade etti. Savcı Baha Arıkan, Ali Saip'i ve diğer sanıkları itham ederek "bu adamlar Atatürk'ü ve onun şahsında Cumhuriyeti yıkmak istemişlerdir" diyerek, suçlular hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 168. maddesinin uygulanmasını istedi.⁹⁰ İddianamenin okunması uzun sürdüğünden sanıkların müdafaası bir sonraki güne kaldı. Mahkeme günü sanık Ali Saip'in avukatı Hamit Şevket Bey iddianamede delillere tek tek cevap verdiği gibi Ali Saip'te suçsuz olduğunu ifade etti. Mahkeme Başkanı sanıklara tek tek sözlerini sordu. Şaban, İsmail, İdris, Şemsettin, Arif, Üzeyir ve Yahya suçsuz olduklarını ifade ettikleri gibi sanıklardan bir kısmı yazılı beyanda da bulundu. Nihayetinde mahkeme heyeti beş saat süren celseden sonra karar duruşmasının 15 Şubat 1936'da olacağını bildirdi.⁹¹ Mahkeme günü ilk tahkikatı yapan sorgu ve ceza hâkimleri gözlemlerini anlattılar. Dâhiliye müsteşarı, emniyet-i umumiye müdürü ve Ankara valisinin şahit olarak dinlenmesi kararlaştırılan mahkeme bir sonraki güne ertelendi.⁹² Belirtilen şahitlerin dinlendiği mahkeme yedi saat sürdü ve mahkeme heyeti sanıklarla ilgili maddî bir delil bulunmadığından, sanıkların beraatına karar verdi.⁹³ Beraat kararını

88 İddianamenin tamamı için bkz. *Ulus*, 7 Şubat 1936; *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1936.

89 Hoybun Cemiyeti: 1927 yılında Lübnan'da kurulan cemiyetin başkanlığını Celadet Ali Bedirhan yürütmekteydi. Cemiyetin ismi Kürtçe "benlik" manasına Hoybun ile Ermenice "Ermeni yurdu" anlamına gelen Haypun kelimesinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştu. Cemiyetin ismindeki bu birleşim cemiyetin Kürt liderleriyle, Ermeni Taşnak liderleri arasındaki işbirliğinden ileri geliyordu. Cemiyetin amacı "Türk Kürdistan'ın bağımsızlığı" olarak tespit edilmişti. Cemiyet belirtilen amaç için Ermenilerle işbirliği yaparak, Ermenilerle Anadolu üzerinde toprak paylaşımı yapıp, her türlü siyasi, idari, askerî faaliyetlerle terör unsurunun bir arada kullanmayı benimsemişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Sarınyay, "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S. 40, Mart 1998, ss. 207-244.

90 1 Mart 1926 yılında 765 kanun numarası ile kabul edilen Türk Ceza Kanunu'nun 168. maddesi şöyleydi: "Her kim, 125, 131, 146, 147, 149 ve 156. maddelerde yazılı cürümleri işlemek için silahlı cemiyet ve çete teşkil eder yahut böyle bir cemiyet ve çetede amirliği ve kumandayı ve hususi bir vazifeyi haiz olursa on beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkûm olur. Cemiyet ve çetenin sair efradı on yıldan on beş yıla kadar ağır hapisle cezalandırılır." Bahse konu maddelerde devletin birliğini bozma, TBMM'nin vazifesini yapmasını önlemeye çalışma, hükümet aleyhine halkı silahlandırma gibi suçların ağır hapis cezasıyla cezalandırılacağı ifade edilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Resmî Ceride* (Resmî Gazete), 13 Mart 1926, S. 320.

91 *Ulus*, 9 Şubat 1936; *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1936.

92 *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1936.

93 Mahkeme başkanı 100-150 sayfa tutacak olan beraat karar gerekçelerinin bilahare hazırlanacağını ifade etti. *Ulus*, 18 Şubat 1936. Aynı kararlar Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanmış ancak gazete Savcı Baha Arıkan'ın kararı temyize götüreceğini de ifade etmişti. *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1936. Urfa'da çıkan Yenilik gazetesi ise Urfa Milletvekili Ali Saip'in beraat kararı dolayısıyla bir kutlama mesajı yayınladı (*Yenilik*, 18 Şubat 1936). Diğer taraftan

Savcı Baha Arıkan temyize⁹⁴ götüreceğini açıkladı.⁹⁵ Haziran ayında basında kararın temyize götürüldüğü ve kararın temyiz edildiği haberleri çıktıysa da bunların doğru olmadığı yazıldı.⁹⁶ Ancak bu haberden kısa bir süre sonra Temyiz Mahkemesi beraat kararını birkaç noktadan bozduğunu ve yeniden yargılamanın 16 Temmuz 1936'da gerçekleşeceğini,⁹⁷ sanıklardan Yahya'nın başka suçlardan ceza evinde olduğunu, diğer sanıklara ise tebligat yapıldığını duyurdu.⁹⁸ Temyiz Mahkemesi beraat kararını on üç noktadan bozdu ve sanıkları Ankara'da topladı.⁹⁹ Başladığı gün biten Temyiz Mahkemesi kararın bozulma noktalarına tek tek açıklamakla beraber beraat kararına katıldığını açıkladı.¹⁰⁰

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'e karşı olma durumu çoğunlukla yasal muhalefet sınırlarını aşan boyutta cereyan etmiştir. İlk olarak Mustafa Kemal 1900'lü yılların başında İttihat ve Terakki'nin politikalarını (şiddet, baskı, adam öldürme, illegal yollara başvurma vb.) eleştirdiği için öldürülmek istenmişti. Daha sonra ise bu suikast girişimlerinin sayısı hakkında tartışmaların devam ettiği bir kısmının ispatlandığı bir kısmı konusunda ise delil bulunmadığı birçok olay anlatıla gelmiştir. Atatürk'e karşı olma

beraat kararına yönelik olarak yurt dışında yapılan haberler Dâhiliye Vekâleti tarafından toplanarak Cumhurbaşkanlığına arz edilmekteydi. Bu yurt dışı gazetelerden iki tanesi ise dikkat çekicidir. Bunlardan birisi Belçika'da çıkan *L'indépendance* gazetesiydi. Gazete suikast girişimini başından itibaren bir kurmaca olarak nitelendirmekte ve Türkiye'nin neredeyse Fransa'daki gibi bir Dreyfus Olayı'na (1894 yılında Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un asılsız bir mektupla itham edilip, casuslukla yargılandığı dava) sahip olmanın kıyasından döndüğünü yazmaktaydı. CA, EBİSNO: 01011642, BN: 2, EN: 6-9. İki gazeteden diğeri İsviçre'de yayımlanan *Liberte* gazetesiydi. *Liberte* de suikast girişimini Emniyet-i Umumiye'nin bir tezgâhi olarak anlatmaktaydı. CA, EBİSNO: 01011642, BN: 3, EN: 2-5.

- 94 Temyiz mercii adli yargılamalarda Yargıtay'dır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının resmî internet sitesinde de Atatürk'e yapılmak istenen suikast girişimine yer verilmekle beraber bilgilerin tamamı Hasan Rıza Soyak'tan alıntılanmıştır (<http://www.yargitaycb.gov.tr/belgeler/site/hukuk/sdava.html>, Erişim: 15.01.2016).
- 95 Savcı Arıkan'ın kararı tam olarak hangi gün temyize götürdüğü basından takip edilememektedir. Ancak 25 Şubat 1936 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi kararın henüz temyiz edilmediğini yazmaktadır.
- 96 *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1936.
- 97 *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1936.
- 98 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1936.
- 99 *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1936.
- 100 *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1936; *Kurun*, 17 Temmuz 1936. Her ne kadar sanıklar beraat etse de Atatürk tahkikat evrakını inceledikten sonra Ali Saip ile olan ilişkisini kesmiştir. Tahkikat evrakında suikast işiyle Ali Saip'in bir alakası olmadığı anlaşılrsa da güney bölgelerindeki bazı kaçakçıların Ali Saip'in çiftliğini sığınma yeri yaptığı görülmüştür. Bu nedenle olaydan sonra Atatürk, Ali Saip ile olan ilişkisini kesmiş ve onunla bir daha görüşmemiştir (Soyak, a.g.e., s. 383). Diğer taraftan gelişmeleri yakından takip eden İngiliz Büyükelçi Loraine Temyiz Mahkemesinin kararını İngiltere'ye rapor ederek suikast davasının böylelikle kapandığını bildirdi. Loraine Temyiz Mahkemesinin Ceza Mahkemesinden sadece daha fazla formalite doğrulaması yaptığını belirtiyor (TNA, FO, 371/20088, E. 3136, Sir P. Loraine'den Dışişleri Bakanı Mr. Eden'e, 21 Temmuz 1936).

durumu zamanla demokratik muhalefet kalıbından sıyrılıp şahsi düşmanlık, hesaplaşma, kin ve intikam boyutunda tezahür etmiştir. Bu duruma Atatürk tarafından yapılan ya da yapılmak istenen yeniliklerin/inkılâpların sebep olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Çerkez Ethem'in düşmanlığı da böylesi bir durumdan ileri gelmekteydi. Ethem düzenli orduya karşı çıkıp ülkeyi terk ettikten sonra Atatürk'ü kişisel düşman bellemiş ve çeşitli suikast girişimlerine adı karışmıştır. 1935 yılındaki suikast girişimi de böylesi bir türdendi. Bu girişim İngiltere'nin haber vermesiyle ortaya çıktı. İngiltere kendi mandası altındaki Filistin ve Ürdün gibi topraklardan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bir suikast yapılması konusunda ciddi endişeler taşımaktaydı. İngiliz yetkililer böylesi bir olayın Türk-İngiliz ilişkilerinde tamiri mümkün olmayan zararlara yol açabileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle İngiltere acil koduyla mesele hakkında Türkiye'yi uyarma gereği hissetti. Bu süreçte taraflar arasındaki işbirliği tahkikat safhasında en üst noktalara ulaştı. Türkiye'nin özellikle suikast girişiminin tahkikat safhasında İngiltere nezdinde çok ciddi girişimleri olmuştur. Türkiye, İngiltere'nin Filistin ve Ürdün'deki mandalarında yaşayan düşmanlarının listesi yaparak, bu kişiler üzerinde adli bir kontrol kurulmasına çalışmıştır. Hatta hazırlanan listedeki kişilerin gözaltına alınması, ev ve iş yerlerinde aramalar yapılarak ele geçirilen belgelerin Türkiye ile paylaşılması hususunda çok ciddi diplomatik çaba gösterilmiştir. Nitekim bu yöndeki ısrarlı isteklerde başarılı olunmuş, İngiltere ele geçirilen mevcut bilgi ve belgeleri Türkiye ile paylaştığı gibi, Türkiye'den yetkili kişilerin de bölgeye giderek araştırma çalışmalarına dâhil olmasını kabul etmiştir. Böylelikle İngiltere hem üzerindeki baskıyı azaltmış hem de Türkiye ile dostane ilişkilerine zarar gelmemesini sağlamıştır. Başka bir ifadeyle İngiltere suikast girişimi konusunda Türk yetkililer ile irtibat halinde olmayı âli menfaatlerine uygun görmüştür.¹⁰¹ Benzer adımları Fransa'da atmış ve kendi manda topraklarında suikast girişimine yönelik karma bir araştırma komisyonu kurulması konusunda Türkiye'ye resmî teklifte bulunmuştur.

Ergun Hiçyılmaz, suikast iddialarının, İngiltere ve Türkiye'nin İtalya ile arası bozuk olduğundan gergin havanın daha da bulandırılması için ortaya atılmış olabileceğini ifade ediyor. Ayrıca Hiçyılmaz, İngiltere'nin suikast iddiasında İtalya'yı öne çıkartarak Türkiye'yi safına çekmeyi düşünmüş olabileceğini ekliyor.¹⁰² Hiçyılmaz'ın suikast meselesinin suyu bulandırmak için uydurulduğu iddiası doğru olmasa da uluslararası işbirliği adımlarının İkinci

101 İngiliz Büyükelçi Loraine Türkiye hakkında hazırlamış olduğu yıllık raporunda da bu duruma dikkat çekiyor ve şöyle diyor: "Türkiye ve Büyük Britanya arasındaki ilişkilerde, dostluk bağlamında göze çarpan bir artış vardı... Atatürk'ün yaşamına karşı planlanan suikast haberlerinin Türk Hükümetine bildirilmesi ile de bu dostluk, güçlenerek büyümüştür... İngiliz-Türk ilişkileri yılsonuna gelindiğinde en memnuniyet verici halini almıştır" (Münevver Amca, *1935 Yılı Türkiye Yıllık Raporu*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007, s. 38).

102 Ergun Hiçyılmaz, *Çerkez Ethem, Yeşil Ordu ve Bolşevik Taburu*, Destek Yayınevi, İstanbul 2013, s. 364.

Dünya Savaşı öncesi giderek kutuplaşan dünyada taraftar toplamaya yönelik olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Yapılan mevcut yazışmalardan ortaya çıkan bir başka sonuçsa Türkiye'nin yurt dışı temsilcilikleri aracılığıyla gerek yüzellilikler ve gerekse bunların temasta bulunduğu kişileri gözlem altında tutmasıdır. Her ne kadar Dışişleri Bakanlığı arşivi araştırmacılara kapalı olsa da yurt dışındaki Türkiye temsilciliklerine yüzelliliklerin eylem ve faaliyetlerinin izlenmesine yönelik talimat verildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Atatürk için Türkiye Cumhuriyeti'nin özgürlük ve bağımsızlığı her şeyden önce gelmekteydi. Bu nedenledir ki bütün suikast girişimlerine karşı en iyi cevabı yine Atatürk'ün kendisi 1926 yılında vermişti: "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır."¹⁰³

103 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 119.*

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu (FK.), Yer No (YN.)

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 62.12.17

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 60.100.7.

BCA, FK. 490.1.0.0, YN. 586.23.1.

BCA, FK. 490.1.0.0, YN. 586.23.1.

BCA, FK. 30.10.0.0, YN. 203.387.14

BCA, FK. 30.10.0.0, YN. 203.387.14

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 59.84.4.

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 63.26.05

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 59.84.4

BCA, FK. 30.18.1.2, YN. 63.26.05

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), Elektronik Bilgi Sistemi No (EBİSNO), Belge No (BN), Ek No (EN).

CA, EBİSNO: 01015021, BN: 2, 5, 31, 37, 53, 81, EN: 1, 2, 3, 7, 8, 45, 54, 78, 79, 116, 117.

CA, EBİSNO: 01015023, BN: 95, EN: 130, 131.

CA, EBİSNO: 01015023, BN: 145, EN: 185.

[İngiltere] The National Archives (TNA), Foreign Office (FO)

TNA, FO, 371/19041, E.4965

TNA, FO, 371/19041, E.5073

TNA, FO, 371/19041, E.5113

TNA, FO, 371/19041, E.6158

TNA, FO, 371/19041, E.6384

TNA, FO, 371/19041, E.6423

TNA, FO, 371/19041, E.6466

TNA, FO, 371/19041, E.6470

TNA, FO, 371/19041, E.6477

TNA, FO, 371/19041, E.6492

TNA, FO, 371/19041, E.6570

TNA, FO, 371/19041, E.6617

TNA, FO, 371/19041, E.6717

TNA, FO, 371/20088, E. 3136

TNA, FO, 371/19041, No: 778/100

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Hasan Rıza Soyak'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 435

Şükrü Kaya'nın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 300

Tevfik Rüştü Aras'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 333

Ali Saip Ursavaş'ın Hal Tercümesi ve Özlük Dosyası, Sicil No: 419

II. Resmi Yayınlar

Resmi Ceride (Resmi Gazete)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Dundee Evening Telegraph

Haber

Halkın Sesi

Kurun

Son Posta

Times

Ulus

Western Morning

Yenilik

Yorkshire Evening Post

Yorkshire Post and Leeds Intelligencer

IV. Kitaplar

- ALBAYRAK Recep, *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919-1948)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2004.
- Ali Saip [Ursavaş], *Kilikya ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*, b.y.y., Ankara 1340.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyılı Siyasî Tarihi*, Alkım Yayınevi, Ankara 2009.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen Hulûsi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- AYKOL Hüseyin, *Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü*, Belge Yayınları, İstanbul 2001.
- BOZDAĞ İsmet, *Atatürk'ün Sofrası*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975.
- Çerkez Ethem, *Anılarım*, C. I, Berfin Yayınları, İstanbul 1998.
- EFE Ahmet, *Çerkez Ethem*, Bengi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2009.
- KANDEMİR Feridun, *Atatürk'e İzmir Suikastından Ayır 11 Suikast*, Ekincigil Basımevi, İstanbul 1955.
- KUTAY Cemal, *Çerkez Ethem Dosyası 1*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977.
- KUTAY Cemal, *Çerkez Ethem Dosyası 2*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977.
- KUZU Ali, *Atatürk'e Yapılan 41 Suikast*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2008.
- League Of Nations, *Convention For The Prevention and Punishment Of Terrorism*, b.y.y, b.t.y.
- LÜLE Zeynep, *Mustafa Kemal'in "Can Yoldaş"ı Ali Çavuş*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- NADİ Yunus, *Çerkes Ethem Kuşvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- OLCAY Osman, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- SOLAK Mustafa, *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.
- ŞENER Cemal, *Çerkes Ethem Olayı*, Altın Kitaplar, 15. Basım, İstanbul 2007.
- ŞİMŞİR Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. 8, TTK, Ankara 2006.
- TBMM Albümü 1920-1950, I. Cilt*, TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara 2010.
- UÇAROL Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2008.
- ÜNAL Muhittin, *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü*, Takav Matbaası, Ankara 2000.

V. Makaleler

- ALKAN Mehmet Ö., "En çok Bildiğimizden Kuşkulanmak -2: Mustafa'dan Kamâl'a Atatürk'ün İsimleri" , *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 204, Aralık 2010, ss. 23-31.
- BİNGÖL Sedat, "Çerkez Ethem'e Dair Yeni Bazı Belgeler ve Değerlendirmeler", *Toplumsal Tarih*, S. 40, Nisan 1997, ss. 35-39.
- HALICI Şaduman, "Atatürk'e Suikast Girişimi: Hacı Sami ve Çetesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S.27, 2013-Güz, ss. 105-121.
- İLYAS Ahmet, "Milli Mücadele'de Önemli Bir Şahsiyet: Ali Saip Ursavaş" , *Turkish Studies* (online dergi), Vol. 10/9, Summer 2015, ss. 235-246.
- KILAVUZ Nuran, "Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi" , *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, C. 21, S. 1, ss. 273-288.
- KILIÇ Sezen, Nazi Basını *Völkischer Beobachter*'de Atatürk (1935-1939), *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* (online dergi), C.5, No.1, 2013, ss. 469-478.
- KÜÇÜK Cevdet, "Sykes-Picot Antlaşması" *TDVİA*, C. 41, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, ss. 204-206.
- MAZICI Nurşen, "Af Yasalarında 150'likler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55/1, 2000, ss. 79-138.
- ÖZGİRAY Ahmet, "Türkiye-Yugoslavya İlişkileri 1920-1938" , *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV, 1999, ss. 11-24.
- POLAT Bengül Salman, "1935 Yılında Atatürk'e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları" , *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, ss. 1-32.
- SARAÇLI Murat, "Uluslararası Hukukta Terörizm", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1-2, 2007, ss. 1049-1078.
- SARINAY Yusuf, "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri" , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S. 40, Mart 1998, ss. 207-244.
- TÜRKKAN Yasemin, "Karizmatik Lider Kavramı: ve Atatürk: 1935 Suikast Girişimi Örneği" , *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk Sempozyumu 21 Kasım 2008*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2012, ss. 57-75.

VI. Basılmamış Tezler

KAYA Yakup, *Bir Devlet ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2012.

AMCA Münevver, *1935 Yılı Türkiye Yıllık Raporu*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.

VII. İnternet Kaynakları

http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa.

<http://www.yargitaycb.gov.tr/belgeler/site/hukuk/sdava.html>.